

TANULMÁNYOK

HORVÁTH TIBOR

A marxista—leninista büntetőjogtudomány tárgya és módszertanának alapvonásai

I. 1. A kérdés felvetése. 2. A büntetőjogtudomány tárgyának meghatározása a burzsoá elméletben. 3. A marxista—leninista büntetőjogtudomány tárgyának meghatározása. 4. A marxista—leninista büntetőjogtudomány kutatási területe, a büntetőjogtudomány és kriminológia viszonya. 5. A marxista—leninista büntetőjogtudomány feladatai. II. 1. A módszer és módszertan általános jelentősége. 2. A burzsoá büntetőjogtudomány módszere; az újkanti módszertani dualizmus a büntetőjogtudományban. 3. A marxista—leninista büntetőjogtudomány módszertani kérdéseinek felvetése. 4. A dialektikus materializmus egyes kategóriáinak alkalmazása a büntetőjogtudományban; a forma és a tartalom, a történeti és a logikai. 5. A büntetőjogtudomány kategóriáinak eredete. 6. A dialektikus és a formális logika alkalmazása a büntetőjogtudományban.

I.

I. Valamely tudományág eredményes művelésének egyik előfeltétele tárgyának, kutatási területének, feladatainak pontos meghatározása. Jóllehet e kérdéseket a büntetőjogtudomány viszonylatában a szovjet állam- és jogelmélet, illetve büntetőjogi elmélet kialakulása idején alapvetően tisztázta, a tudomány művelőit a szocialista társadalmi viszonyok fejlődése e tudományelméleti alapkérdések ismételt megvizsgálására készíti. A szocialista társadalmi viszonyok kialakulása és megerősödése, a szocialista demokracizmus kibontakozása új módon veti fel a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem kérdéseit. A bűnözés elleni küzdelem állami-társadalmi megszervezésének, a bűnözés megelőzésének, a bűnözés okai, feltételei feltárásának feladatai az elmélettől minden dogmatizmustól mentes, korszerű választ igényelnek. Ezek a felvetődő új feladatok egyben tükrözik azt a változást is, amely a szocialista büntetőjogi gondolkodásban végbement, illetve jelenleg is folyamatban van, s amelyet úgy lehetne röviden megjelölni, hogy a tudományos kutatás egyre inkább a társadalmi valóság jelenségei felé fordul. E feladatok megoldása, valamint e fordulat következetes keresztülvitele viszont jelentős mértékben függ attól, hogy az elmélet mennyiben és hogyan tisztázza önmaga előtt tárgyát, kutatási területének határait, módszerének sajátosságait.

A büntetőjogtudomány alapvető feladata a bűncselekmény, a bűnözés lényegének feltárása és a bűnözés elleni küzdelem elméleti megalapozása.

E szorosan összekapcsolódó kettős feladat megoldása során elsődleges jelentőségű a logikai előfeltételként jelentkező feladat, a bűncselekmény, a bűnözés lényegének a magyarázata, miután az e kérdésben való állásfoglalás meghatározza a bűnözés elleni küzdelem természetét, irányát és módszereit, s az erre épülő büntetőjogi szemlélet egészét. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásában mindenkor szoros összefüggés állt fenn egyrészt a bűncselekmény, a bűnözés lényegéről és a büntetőjogtudomány tárgyáról vallott nézetek között, másrészt a tudomány tárgya, a tudomány kutatási területének és feladatainak kérdése között. Az összefüggés teljesen érthető; a büntetőjogtudomány elméleti alapkérdései mind visszavezethetők a tárgyról alkotott felfogásra, amelyben koncentráltan jut kifejezésre az adott elmélet büntetőjogi felfogásának egésze.

2. A liberál-kapitalizmus korában uralkodó ún. klasszikus büntetőjogi iskolát minden vonatkozásban a merev jogközpontú felfogás jellemezte. E felfogás szerint a bűncselekmény és a büntetés merőben jogi fogalmak, a büntetőjogtudomány tárgya az e fogalmak köré csoportosuló jogszabályok összessége, s ez a jogszabályi keret határozza meg a büntetőjogtudomány kutatási területét is. A klasszikus iskola felfogásában ez a tétel olyan természetű és magától értetődő volt, hogy kifejtésére különösebb figyelmet nem is fordítottak, sokszor az el is maradt, úgy, hogy csupán a tudomány feladatairól vallott felfogás alapján következtethetünk vissza erre az alapkérdésben elfoglalt álláspontra. Szembetűnő jelenség, hogy a legesekélyebb kétség sem merült fel a tudomány tárgyának társadalmi jelenségei, a tudomány kutatási területének határai tekintetében, mint ahogy egyéb tudományelméleti kérdések s elsősorban a módszertan kérdései vizsgálatának szükségességét sem látták. E korszak társadalomtudományát egészében az Engels által találóan *jogászvilágnézetnek*¹ nevezett felfogás jellemezte, s természetesen, hogy ennek legpregnansabb képviselői a jogtudományok művelői voltak. A felvetett kérdésre a válasz a klasszikus büntetőjogi irányzat részéről tudományosan bizonyos fokig naív és formállogikailag rendkívül egyszerű: a büntetőjogtudomány tárgya a bűncselekmény és büntetés mint jogi jelenségek körül csoportosuló büntető jogszabályok összessége, kereteit, kutatási területének határait a tárgyi értelemben vett büntető jogszabályok határozzák meg, feladata a tételes jog rendszerezése, elemzése, kifejtése és joglogikai hiányosságainak feltárása. A nyugati szakírók nyomán így határozzák meg a büntetőjogtudomány tárgyát, feladatait a múlt század végén a magyar szakirodalomban Werner Rezső² és Kautz Gusztáv.³

Ez a módszertanilag meg nem alapozott, tudományosan naív felfogás azonban csak addig tarthatta magát, amíg a liberálkapitalizmus aranykorának egét a kapitalizmus válságjelenségei be nem sötétítették. Az imperia- lizmus kifejlődésével a kapitalizmus ellentmondásai kiéleződtek, és válságának valóságjelenségei, áttörve a „jogi világnézet” kereteit, betörték a társadalom gondolkodásába. A társadalomtudományok ezeket az ellentmondásokat a természetudományoktól kölcsönzött pozitivistá elméletekkel igye-

¹ Engels F.: Juristensozialismus. Neue Zeit (1887.) Marx-Engels Összes Művei, Moszkva, 1937. XVI. köt. Első rész 296. p. (oroszul)

² Werner Rezső: A magyar büntetőjog általános elvei. Bp. 1881. 3. p.

³ Kautz Gusztáv: A magyar büntetőjog tankönyve. Bp. 1881. 3. p.

keztek magyarázni és feloldani.⁴ A büntetőjogtudomány területén ez a változás a klasszikus és a pozitív irányzatok harcában mutatkozik meg. Természetesen ez esetben sem az eszmék önmozgásáról van szó, hanem arról, hogy a liberálkapitalizmus büntetőpolitikáját kielégítő klasszikus büntetőjogi irányzat felfogása az imperializmus korának társadalmi ellentmondásai következtében meghaladtá válik. Éppen azok a pozitívista irányzatok mutatnak rá a bűnözés területén a társadalmi valóság jelenségeire, amelyek hivatva vannak az imperialista állam büntetőpolitikáját elméletileg megalapozni.⁵ Ezeknek az irányzatoknak azonban szűknek bizonyultak a büntetőjogtudomány addig általában elfogadott fogalmai a büntetőjogtudomány tárgyáról, kutatási területéről és feladatairól, s pozitívista felfogásuknak megfelelően kívánják azokat átértékelni.

A pozitívista irányzatok azonban akkor, amikor a büntetőjogtudomány tárgyának a bűnözés társadalmi jelenségeit kívánják megtenni, idealista metodológiájuk következtében módszertanilag megoldhatatlan ellentmondásba keverednek. Az újkanti filozófiára alapozott módszertani dualizmus meven szembeállítja egymással a természetben végbemenő okozati folyamatokat leíró tudományokat és a társadalmi értékeket, követelményeket leíró normatív tudományokat. E helytelen kérdésfeltevés következtében a pozitívista irányzatok arra kényszerülnek, hogy a bűncselekmény és a bűncselekmények elleni küzdelem társadalmi jelenségeinek vizsgálatát a normatív jellegű büntetőjogtudomány keretein kívül helyezték, illetve, hogy e kereteken kívül álló új diszciplinákat hozzanak létre. Így jön létre a normatív büntetőjogtudomány keretein kívül a szociológiai megalapozású kriminológia, pönológia.⁶ Módszertani alapjukból kiindulva a jogdogmatikát külön tartották a bűnözés társadalmi jelenségeinek vizsgálatától, s a jogdogmatika művelését tekintették egyedül a büntetőjogtudomány tudományos feladatának, míg az utóbbit más tudományágak tárgykörébe utalták át. Nem ritkán viszont találkozhatunk olyan felfogással is, amely tudománynak csak e társadalmi jelenségek vizsgálatát tartja, míg az előbbitől ezt a jelleget megtagadja. Ezeket a nehézségeket egyesek azzal kívánták áthidalni, és a módszertani szemlélet ellentmondásait feloldani, hogy kísérletet tettek bűnügyi tudományok, vagy a széles értelemben vett büntetőjogtudomány rendszerének kialakítására, amelyben egy oldalon a normatív jellegű jogtudomány, má oldalon pedig az ontológikus kriminológia, pönológia és a teleológikus kri-

⁴ Az Auguste Comte nevéhez fűződő pozitívista társadalomfilozófia kialakulásának történelmi körülményeiről a legújabb magyar szakirodalomban ld. *Kulcsár Kálmán*: A jogszociológia problémái. Bp. Közgazdasági Kiadó, 1960. I. és VII. fejezetek.

⁵ „... Nem a reformmiskolák tételeinek mélyebb elméleti megalapozottsága az oka a klasszikus büntetőjog bomlásának és háttérbe szorulásának, hanem az, hogy nem tudja kielégítően ellátni alapvető funkcióját: az uralkodó társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok védelmét” — mutat rá a jelenség lényegére *Szabó András*: A fiatalkorúak és a büntetőjog c. monográfiájában. (Bp. 1961. 34. p.) A pozitívista reformirányzatok társadalmi szerepéről lásd még: *Renneberg, J.*: Die Kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszts und die Zerstörung der Gesetzlichkeit im Bürgerlichen Strafrecht. Berlin, 1956.; *Renneberg, J.*: Über den Charakter der „soziologischen“ Strafrechtsschule als Strafrechtslehre des Imperialismus. Neue Justiz, 1951. 205. és köv. p.; Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeiner Teil. Berlin, 1957. 114—126. p.

⁶ Vö. *Kádár Miklós*: Magyar Büntetőjog. Általános Rész. Bp. 1952. 94—96. p. *Szabó András*: A fiatalkorúak és a büntetőjog. Bp. 1961. 92—93. p.

minálpolitika helyezkedik el. Az ilyen rendszerezési megoldások azonban nem az ellentétek feloldását jelentették, hanem csak tovább szélesítették a szakadékot a büntetőjogtudomány és a bűnözés társadalmi jelenségeit vizsgáló tudományágak között. Így teljesen érthető, hogy a pozitivisták irányzatok követőinél a legkülönbözőbb eklektikus meghatározásokkal találkozunk a büntetőjogtudomány tárgyát, kutatási területét és feladatait illetően.

A századforduló után a magyar burzsoá büntetőjogtudományt egészében a pozitivisták felfogás legekklektikusabb irányzatának, a *Liszt, van Hamel* és *Prins* által meghirdetett bió-szociológiai vagy más néven közvetítő iskola irányzatának térhódítása jellemzi.⁷ Elméletileg a közvetítő iskola módszertani szemlélete, meghatározása a büntetőjogtudomány tárgyáról teljes összhangban volt az újkanti alapokra épített hivatalos jogfilozófiával. Jellemző azonban a magyar burzsoá büntetőjogtudomány fejlődésére, hogy a Horthy-korszak politikai légköre, reakciós tudánypolitikája nem tűrte meg még az újkanti módszertani dualizmusra alapozott polgári értelemben vett szociológiai szempontok kibontakoztatását sem a tudományos kutatásban. Ennek következtében a magyar burzsoá büntetőjogtudományban a klaszszikus felfogáshoz képest viszonylag haladó gondolatok sem verhettek ténylegesen gyökeret, s a büntetőjogtudomány tárgyáról a közvetítő iskola felfogásának megfelelően adott meghatározások⁸ ellenére a büntetőjog-

⁷ *Irk Albert* a század elején az elméleti büntetőjogászok fiatalabb generációját szinte teljes egészében, így pl. *Angyal Pált, Balogh Jenőt, Finkey Ferencet, Vámbéry Rusztemet*, valamint a jogbölcész *Somló Bódogot* a közvetítő vagy másképpen bioszociológiai irányhoz sorolta. Ld.: *Kriminológia*. Bp. 1912. 203. és köv. p.

⁸ *Fayer László* szerint a büntetőjogtudomány a bűncselekmények és a büntetések tana. Felfogása szerint ezek az alapvető fogalmak tárgyalhatók egyrészt a jogdogmatika szempontjából — a büntetőjogi szabályok feldolgozása —, másrészt a kriminálpszichológia szempontjából — a bűncselekmény vizsgálata a társadalmi jelenségekkel kapcsolatban. Kifejezetten nem foglal állást a tudomány tárgya tekintetében, hanem megelégszik azzal, hogy felcsillantsa a jogi és a társadalmi jelenség kettősségét a bűncselekmény fogalma vonatkozásában. Hangsúlyozza azonban, hogy a kétfajta vizsgálódás anyaga ugyanaz, csak a vezérlő szempont más, illetve, hogy ezek elválasztása viszonylagos. (A magyar büntetőjog kézikönyve. Bp. 1895. I. köt. 4. p.) *Finkey Ferenc* már érzi a nehézséget a büntetőjogtudomány terjedelmével kapcsolatban, és ezért különböztetni próbál a büntetőjogtudomány tágabb és szűkebb értelme között. Álláspontja szerint a legszorosabb értelemben vett büntetőjogtudomány az anyagi büntetőjog tudománya, amelynek feladatai a tételes jog dogmatikai kifejtése, a bűnözés tényezőinek kifejtése, illetve a kriminológia alapvonalainak bemutatása és az előzőkre épített büntetőpolitika elveinek a kialakítása. A büntetőjogtudomány tárgyának határozott megállapítását nála sem találjuk meg. (A magyar büntetőjog tankönyve. Bp. 1914. 7. p.) *Angyal Pál* a kérdés egyértelmű megválaszolását ugyancsak megkerüli. Nem beszél a büntetőjogtudomány tárgyáról, feladatait pedig *Finkey*hez hasonlóan tárgyalja. Annak hangsúlyozásából azonban, hogy a büntetőjogtudomány tudományos feladatának megvalósítására két tudományág: a kriminológia és a pönológia hivatott, következik álláspontja a bűncselekmény jogi és társadalmi jelenségeinek szembeállításáról. (A magyar büntetőjog tankönyve. Bp. 1920. 7. p.) *Irk Albert* *Finkey*hez hasonlóan ugyancsak megkülönböztet a büntetőjogtudomány szűkebb és tágabb értelme között. Módszertani nézeteiben ugyan erősen bírálja a dualisztikus felfogást, és a „*Sein*” és a „*Sollen*” világának összebékítésére törekszik, a dualizmus gondolatvilágát azonban nem képes meghaladni. Ezt tanúsítja a büntetőjogtudomány feladatairól vallott felfogása, amely szerint az anyagi büntetőjogtudomány feladata a büntetőjogra vonatkozó ismeretek rendszerezése, a jogszabályok joganalitikai kifejtése és a fogalmak szintetikus kiépítése. Következésképpen a büntetőjogtudománynak csak dogmatikai feladatokat tulajdonít, míg a kriminológiára, pönológiára, kriminálpolitikára hártja a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem valóságjelen-

tudományt majdnem kizárólag a büntetőjogi dogmatika művelése jellemezte.⁹

A mai burzsoá irodalom felfogása az adott kérdésben nem igen különbözik attól a képtől, amelyet a burzsoá magyar felfogások tekintetében felvázoltunk. A módszertani dualizmus felfogásának változatlan fenntartásával a mai burzsoá büntetőjogászok is a büntetőjogtudomány tárgyát a jogi jelenségekben látják. Így pl. a nyugat-német büntetőjogi irodalom olyan reprezentánsa, mint *H. Welzel*¹⁰ szerint a büntetőjogtudomány feladata a jogszabályok belső összefüggésének kifejtése, rendszerezése. *R. Maurach*¹¹, *E. Mezger*¹² és *W. Sauer*¹³ szinte azonos érveléssel állítják szembe a normatív büntetőjogtudománnyal a kriminológia tisztá elméleti tudományát és más bűnügyi tudományokat. Ezek a tények teljesen megalapozzák M. D. Sargorodszkijnak azt a megállapítását, mely szerint „... a XX. század eleje óta a kapitalista országokban a büntetőjog tudományát két részre osztják fel: 1. *büntetőjogra* mint dogmatikus tudományra, amely a hatályos törvény-

ségeinek a vizsgálatát. Ki nem mondott tárgyfelfogása tehát világos: a büntetőjogtudomány tárgya a jogi norma, a kriminológia és egyéb bűnügyi tudományok tárgya pedig meghatározott valóságjelenségek. (A magyar anyagi büntetőjog. Pécs, 1928. 2. p.) *Hacker Ervin* szerint „... büntetőjogtudománynak mondjuk ama tudományos törekvéseket, amelyek a büntetőjogi szempontból jelentős problémák absztrakte, egyes jogterületektől elvontan való vizsgálatával, rendszerbe foglalásával, a fogalmak kiépítésével és a közöttük jelentkező összefüggések kiderítésével foglalkoznak”. A „büntetőjogi szempontból jelentős problémák” közé sorol bölcsészeti, történeti, természettudományos kérdéseket is, amelyekkel szerinte a büntetőjog segéd- vagy melléktudományai foglalkoznak, s végül a meghatározás eléggé homályos megfogalmazása ellenére is arra a következtetésre jut, hogy „... a büntetőjogtudomány körébe elsősorban a jogi problémák tartoznak”. (A magyar büntetőjog tankönyve. Miskolc, 1936. 2—3. p.) A módszertani dualizmus a legtisztábban jelentkezik *Heller Erik* felfogásában. Eszerint a két alapfogalommal, a bűncselekménnyel és a büntetéssel több tudományág különböző módszer által meghatározottan foglalkozik. „Az a tudományág, amelyet a büntetőjogtudomány névvel szoktunk megjelölni, a büntetőjogi dogmatika” — állapítja meg. A büntetőjogtudomány tárgya tehát szerinte a büntetőjogi norma, a „Sollen” világa a kelsen-i értelemben. A büntetőjogtudományt ennek alapján normatív jellegűnek tartja, szemben az ontológikus jellegű kriminálpszociológiával, amely a bűncselekménnyel mint társadalmi jelenséggel a kauzalitás körében foglalkozik. (A magyar büntetőjog általános tanai. Szeged. 1937. 6—8. p.)

⁹ Büntetőjogtudományunk ez ideig még adós a burzsoá magyar büntetőjogi gondolkodás kialakulásának és fejlődésének értékelésével. Ennek során lesz tisztázható, hogy a Horthy-korszak politikai viszonyai között hogyan torzultak el a burzsoá büntetőjogi gondolkodás viszonylag haladó és értékes elemei, s hogyan nyertek tért a közvetítő irányzat eszméi mellett az ún. normatív irányzat elképzelései, s mindkét irányzat mennyiben segítette elő a magyar büntetőjog fasizálódását. Hogy a német burzsoá büntetőjogi gondolkodásnak mennyire függvénye volt az egész magyar burzsoá büntetőjogtudomány, arra nézve bővebb kifejtés helyett idézzük *Heller Eriket*, aki maga is igenlője volt ennek az állapotnak. „Tudományos fejlődésünk... a kódexünk megalkotása óta önállósága ellenére is mindig együtt haladt a német büntetőjogi dogmatika fejlődési vonalával. Ez természetes folyománya annak, hogy büntető kódexünk már a szerkezetében is megnyilvánuló fogalomalkotásban a német kódexhez közel áll. Ez érthetővé teszi azt, hogy... a német büntetőjogtudomány évtizedek óta sok tekintetben termékenyítően hatott büntetőjogi dogmatikánk fejlődésére.” Ld. Büntetőjogi dolgozatok *Finkey Ferenc* irodalmi munkássága négy évtizedes évfordulójának emlékére. Szerk. *Irk Albert*. Pécs, 1936. 109. p.

¹⁰ *Welzel, Hans*: Das deutsche Strafrecht. Berlin, 1956. 1. p.

¹¹ *Maurach, Reinhart*: Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil. Karlsruhe, 1954. 30. p.

¹² *Mezger, Edmund*: Strafrecht, Allgemeiner Teil, München—Berlin, 1948. 2—3. p.

¹³ *Sauer, Wilhelm*: Kriminologie als reine und angewandte Wissenschaft. Berlin, 1950. 2. p.

hozást, a bírói gyakorlatot és a büntetőtörvény alkalmazásának jogi problémáit tanulmányozza; 2. *kriminológiára* mint szociológiai (szociálbiológiai) tudományra, amely a bűnözés problémáinak, a bűnözés okainak, a büntetésnek és eredményességének a tanulmányozásával foglalkozik.”¹⁴

Mégis van bizonyos változás abban, ahogy a burzsoá tudomány a büntetőjogtudomány kutatási területét és feladatait ma tárgyalja. Míg a XX. század elején az ún. klasszikusok és pozitivisták nézetei ezekben a kérdésekben a legmerevebben szemben álltak, addig ma az álláspontoknak egymáshoz közelítése és ennek alapján az új eklektikus irányzatok kibontakozása figyelhető meg. Ezzel párhuzamosan a kapitalista országokban általános törekvés mutatkozik meg a büntetőjog kriminológiai megalapozására, amelynek nyilvánvaló eredője az imperialista ún. jóléti állam büntetőpolitikai megalapozásának társadalmi igénye.¹⁵ Ilyen kriminológiai megalapozású büntetőjogi szemléletben bizonyos fokig elmosódnak ugyan a két tudományág területének határai, azonban az idealista társadalmi felfogás korlátai következtében a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem objektív társadalmi jelenségei torzultan tükröződnek. Így például a „Société Internationale de Défense Sociale” büntetőpolitikai programja az imperialista társadalom érdekeinek védelmét kifejezetten kriminológiai alapokra kívánja helyezni, és síkra száll a büntetőjog és a büntetőjogtudomány „jogiatlanítása” mellett.¹⁶ Az ilyen felfogás azonban csak kivételnek tekinthető és az általános kép az, hogy a normativista jellegűnek felfogott büntetőjogtudomány és az ontológiai jellegű kriminológia között oszlik meg a büntetőjogtudomány területe, és együttesen ezekre a tudományokra hárul a modern kapitalizmus büntetőpolitikai igényeinek a kielégítése.

A burzsoá elméleti álláspontok vázlatos áttekintése után összegezésül megállapíthatjuk, hogy

a) a büntetőjogtudomány tárgyának, kutatási területének, feladatainak meghatározása során az idealista felfogásnak megfelelően a tárgy meghatározását a módszertani szemléletnek vetik alá;

b) a módszertani dualizusból kiindulva a büntetőjogtudomány tárgyának a büntetőjogi normát tekintik, s a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem társadalmi jelenségeinek vizsgálatát a kriminológia, pönológia tárgykörébe utalják át.

3. A marxista—leninista büntetőjogtudomány a dialektikus materializmus módszertani alapjain a burzsoá felfogással ellentétesen foglal állást a büntetőjogtudomány tárgya, kutatási területe és feladatai kérdésében. A büntetőjog központi fogalmait, a bűneselekményt és a büntetést olyan társadalmi jelenségnek tekinti, amelyben a társadalmi-gazdasági tartalom dialektikus egységet alkot a jogi formával. Ebből az általános szemléletből fakad, hogy lényegében azonos meghatározásokkal találkozunk mind a magyar, mind a különböző szovjet, mind pedig a népi demokratikus büntetőjogi tankönyvekben a büntetőjog tárgyáról és feladatairól.

¹⁴ *Sargorodszkij, M. D.* : A burzsoá büntetőjog jelenkori elméletei. Jogtudományi Közlöny, 1959. 10—11. sz. 568. p.

¹⁵ E tendencia részletes vizsgálatát ld. *Szabó András* : A fiatalok és a büntetőjog. Bp. 1961. II. rész I. fejezet.

¹⁶ Az ún. „új társadalomvédelem” irányzatának lényegét és bírálatát ld. *Sargorodszkij* i. m. 575—576. p.; *Szabó András—Viski László* : A „társadalomvédelem” kriminálpolitikai elmélete. Jogtudományi Közlöny, 1960. 3. sz.

A magyar büntetőjogi tankönyvben *Kádár Miklós* kifejezetten nem határozza meg a büntetőjogtudomány tárgyát, azonban azonosítva magát a szovjet jogtudomány felfogásával, egyrészt leszögezi, hogy „... a büntetőjogtudomány a bűncselekmény és a büntetés tanulmányozásával foglalkozik és feltárja azok szociális és osztálytartalmát...” másrészt, hogy „... ez ... nem jelenti azt, hogy annak középpontjában változatlanul nem a bűncselekmény és a büntetés vizsgálata áll...”¹⁷

A szovjet 1948-as kiadású tankönyv szerint „A szovjet büntetőjog ... tartalma a bűncselekmény és a büntetés tanulmányozása, melynek során feltárja annak szociális osztálytartalmát és jogi formáját”.¹⁸ Az 1952-es tankönyv a szovjet büntetőjogtudomány tartalmáról a következőket mondja: „A szovjet büntetőjogtudomány tanulmányozza a bűncselekményt mint társadalomra veszélyes cselekményt... a büntetőjogi felelősség feltételeit és alapjait... a bűnözés elleni küzdelem azon eszközeit (büntetéseket), amelyeket a szovjet bíróság a szovjet büntetőtörvények alapján a bűncselekmény elkövetésében bűnös személyekkel szemben alkalmaz... továbbá tanulmányozza a törvényhozás által meghatározott konkrét bűncselekmények formáit... a szovjet büntető törvényhozás fejlődését...”¹⁹ A leningrádi egyetem büntetőjogi tanszéke által összeállított tankönyv szerint „A szovjet büntetőjog tanulmányozza a bűncselekményt és a büntetést mint társadalmi jelenségeket azok történelmi fejlődésében, valamint a szovjet büntető törvényhozást és alkalmazásának gyakorlatát”.²⁰ E meghatározásoktól jelentősen eltér az 1959-es kiadású tankönyv álláspontja, ezért arra később térünk ki.

A csehszlovák büntetőjogi tankönyv szerint a büntetőjogtudomány tárgya a bűncselekmény és az ellene irányuló küzdelem, s azok eszközei: a büntetések és biztonsági intézkedések.²¹

Az Andrejew, Lernell, Sawicki szerkesztésében 1950-ben Berlinben megjelent lengyel tankönyv a büntetőjogtudomány tárgyának meghatározását mellőzve, hangsúlyozza, hogy a büntetőjogtudomány feladata a tételes jog rendszerezése és a bűnözés okainak vizsgálata, amely biztosítja az észszerű büntetőpolitika alapját.²²

Az NDK büntetőjogi tankönyve szerint a marxista—leninista büntetőjogtudomány tárgya: a büntetőjogi nézetek, az ezeknek megfelelő büntetőjogi intézmények, a bűnözés, a büntetés, a bűnözés elleni állami küzdelem tartalma.²³

Ezekben a meghatározásokban általános egyrészt az, hogy a burzsoá felfogással szemben hangsúlyozott a jognak társadalmi jelenségként való szemlélete, másrészt a jogi forma egyes kategóriáinak, nevezetesen a bűncselekménynek és a büntetésnek az előtérbe helyezése.

¹⁷ *Kádár Miklós* : Magyar büntetőjog. Általános rész. Bp. 1952. 96. p.

¹⁸ Büntetőjog. Általános rész. Moszkva, 1948. 12. p.

¹⁹ Szovjet büntetőjog. Általános rész. Moszkva 1952. 14. p.

²⁰ Szovjet büntetőjog. Általános rész. Leningrád, 1960. 5. p.

²¹ Csehszlovák büntetőjog. Bratislava, 1956. 23. p.

²² *Andrejew—Lernell—Sawicki* : A Lengyel Népköztársaság büntetőjoga. Berlin, 1950. 23. p.

²³ Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeiner Teil. Berlin, 1957. 30. p.

A bűncselekmény és a büntetés kétségtől az a két központi fogalom, amely köré a büntetőjog egész normarendszere csoportosul. Ebből azonban nem következik, hogy a büntetőjogtudomány vizsgálódásának tárgya, a bűncselekmény és a büntetés a büntetőtörvény normatív fogalmai lennének, s a büntetőjogtudomány azokat ilyen minőségükben vizsgálná. A burzsoá szemlélet alapvető hibája éppen az, hogy a büntetőtörvényt a büntetőjogtudomány kiindulópontjának tekinti. Amde a büntetőtörvény, illetve a bűncselekmény és a büntetés fogalma nem eleve adott, pozitivisták tény, hanem társadalmi termék, s a büntetőjogtudományt alapvetően az érdekli, hogy az adott büntetőtörvény miért olyan, mint amilyen. A marxista szemléletnek viszont az a sajátossága, hogy a vizsgálódás tárgyát nem határolja el más jelenségektől, nem emeli ki társadalmi összefüggéseiből, hanem tárgyat más, részére meghatározó és általa meghatározott jelenségekkel együtt szemléli. A marxista—leninista büntetőjogtudomány tárgya a büntetőjog, s ezen belül a bűncselekmény és a büntetés, de nem mint kizárólagos kiindulópont, hanem egyben mint meghatározott társadalmi termék. A büntetőjogtudományi vizsgálódás tárgya azonban nemcsak az, hogy mi a bűncselekmény és a büntetés, illetőleg, hogy ezeket a jogi kategóriákat mikor, milyen feltételekkel kell alkalmazni, hanem az is, hogyan jelentkezik *ténylegesen*, hogyan él büntetőjogi szempontból a büntetőjog által befolyásolt társadalom. A büntetőjogtudomány vizsgálódása tehát kiterjed nemcsak a büntetőjogszabály által meghatározott bűncselekmény és a büntetés fogalmának normativitására, formai oldalára, hanem felöleli annak tartalmát valóságos érvényesülésének, társadalmi hatásának vizsgálatát is.

A büntetőjogtudomány felülemelkedik a forma és a tartalom kettőségen, a két oldal tárgyi és módszerbeli egysége. A büntetőjogtudomány tehát a tárgyául alapul szolgáló társadalmi gyakorlatot a maga többretűségében, összetettségében ragadja meg. Tanulmányozza a) a büntetőjogi normát keletkeztető, meghatározó társadalmi viszonyok összességét mint a társadalmi gyakorlat alapvető jelenségeit, b) a büntetőjogszabálynak megfelelő emberi magatartások gyakorlatát és c) a büntetőjogszabályoknak meg nem felelő emberi magatartások következtében beálló állami-büntetőjogi, illetve társadalmi reakció megvalósulását, hatásosságát. A büntetőjogtudomány tárgyára nézve is érvényes az a jogelméleti megállapítás, mely szerint „a jogtudomány tárgya akarati jelenség, »norma«, azaz jogszabály, illetőleg jogszabályok összessége, de maga a jogtudomány . . . nem »normatív« abban az értelemben, hogy függetleníthetné magát az »elméleti igazságoktól«, azaz nem lehet maga mint jogtudomány akarati jellegű, hanem a jog objektív valóságát kell feltárnia, a jognak mint objektív társadalmi jelenségnek lényegét, ellentmondásait, fejlődésének törvényszerűségeit kell megismernie és megismertetnie”.²⁴ Mindebből következően a büntetőjogtudomány tárgyának meghatározása során rá kell mutatni a büntetőtörvényre, annak központi fogalmaira, a bűncselekményre és a büntetésre, s arra, hogy e jelenségeket a büntetőjogtudomány nemcsak formaiságukban, normativitásukban, hanem társadalmi-történeti tartalmiságukban, a társadalomra gyakorolt hatásukban tanulmányozza.

²⁴ Szabó Imre : A jogszabályok értelmezése. Bp. 1960. 258. p.

A meghatározás végleges megszövegezése előtt azonban fel kell vetni még egy kérdést, azt, hogy vajon elégséges-e a meghatározásban a büntetőjogszabályok és a bűncselekmény fogalmán felül csupán a büntetésre utalni, vagy szükséges-e azonfelül még további elemeket is szerepeltetni. Ezt a kérdést a szocialista országok büntetőtörvényhozásának fejlődése eredményezi, amelyekben megnyilvánul az a tendencia, hogy a bűncselekmények elleni harcban nemcsak büntetőjogi, hanem társadalmi eszközöket is mind fokozottabban kívánják igénybe venni. Ennek a tendenciának a büntetőjogtudomány tárgyára vonatkozó lecsapódását látjuk a moszkvai, 1959-es kiadású szovjet büntetőjogi tankönyv meghatározásában, mely szerint „... A szovjet büntetőjogtudomány tárgya ... a szovjet államnak a bűnözés ellen folytatott küzdelme.”²⁵ E meghatározás pozitívuma — és ennyiben egyetértünk vele —, hogy túlmegegy a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem jogi oldalán. Hiányossága viszont az, hogy nem az elsődleges társadalmi jelenséget ragadja meg, hanem csupán az ahhoz szorosan kapcsolódó, s ebből a szempontból járulékos bűnözés elleni küzdelmet szerepelteti a tárgymeghatározásban. A hiányosság lényeges, mert a bűnözés elleni küzdelem lényegét, irányát és módszereit a bűncselekmény, a bűnözés természetéről alkotott felfogás határozza meg. A bűnözés természetének feltárása e meghatározás szerint nem a büntetőjogtudomány feladata, hanem annak csupán előfeltétele, amelynek vizsgálata kívül esik a büntetőjogtudomány keretein. Nyilvánvaló, hogy e meghatározás önkényesen hiányos. Mindenesetre, amikor egyrészt valljuk, hogy bizonyos vonatkozásban ez a meghatározás nagyon közel áll a saját felfogásunkhoz, másrészt hangsúlyozzuk, hogy a büntetőjogtudomány tárgyának meghatározásában a bűncselekmény, a bűnözés jelenségének szerepeltetése elsődleges jelentőségű.

Az olyan konstrukció viszont, amelyben a büntetőjogtudomány tárgymeghatározásának második elemeként kizárólag a büntetés szerepel, nézetünk szerint annak a felfogásnak a maradványát tükrözi, hogy a bűnözés elleni küzdelem egyetlen eszköze a büntetőjogi büntetés. Mind a történelmi materializmus tételei, mind a szocialista államok gyakorlati büntetőpolitikája ellentmond ennek a tételnek. A szocialista állam büntetőpolitikája a szocializmus építésének a bűnözést visszaszorító és felszámoló törvényszerűségére támaszkodik. Ebben a folyamatban a bűnözés elleni küzdelem területén a büntetőjog szerepe másodlagos, csak kisegítő eszköze a bűnözés elleni küzdelemnek. A szocialista társadalomban a bűnözés elleni küzdelem fokozása törvényszerű jelenség, ez azonban nem azonos a büntetőjogi represszió fokozásával, a büntetőjog hatóterületének állandó növelésével.²⁶ Ellenkezőleg, ez a folyamat feltételezi a büntetőjogi represszió hatókörének szűkülését, szerkezetének tartalmi átalakulását, s ezzel párhuzamosan a bűnözés elleni küzdelem társadalmi eszközeinek fokozatos kiterjesztését. Természetesen ez a társadalmi törvényszerűség is a szocialista társadalom és az állam fejlődése által meghatározott tendenciában érvényesül. A szocializmus gazdasági alapjainak lerakásával a szocialista demokratizmus fejlődési iránya a nép-

²⁵ Szovjet büntetőjog. Általános rész. Moszkva, 1959. 12. p.

²⁶ A kérdés kifejtését ld. *Horváth Tibor*: Büntetés, illetőleg társadalmi intézkedés alkalmazása a társadalomra veszélyes cselekmények miatt. Előadás 1960. november 15-én a Magyar Tudományos Akadémia által rendezett nemzetközi büntetőjogi munkaértekezleten. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője. IV. köt. 1961. 1—2. sz. 34—35. p.

tömegek egyre fokozódó bevonása az államhatalom és igazgatás gyakorlásába, a társadalom kommunista öngazgatása elemeinek fokozatos kifejlesztése.²⁷ Ez a tendencia megnyilvánul a bűnözés elleni küzdelem, közelebbről a közrendvédelem és az igazságszolgáltatás területén is, amely döntően a bűnözés megelőzésének társadalmi megszervezésében teljesedik ki.²⁸ Következésképpen a büntetőjogtudomány nem tükrözné a társadalmi valóságot, ha vizsgálódásait tárgyára hivatkozással a bűnözés elleni egyik, jóllehet ma még rendkívül jelentős, de perspektívájában mind jobban szűkebb térre szoruló eszközének, a büntetőjogi büntetésnek a vizsgálatára korlátozná.²⁹

A kifejtettek alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a büntetőjogtudomány tárgyának meghatározását az irodalomban szereplő meghatározásokkal szemben bizonyos vonatkozásban módosítani kell ahhoz, hogy pontosabban tükrözze a társadalmi valóság jelenségeit. Felfogásunk szerint

²⁷ Vö. A Szovjetunió Kommunista Pártja XXI. kongresszusának határozatai. Az SzKP XXI. kongresszusa. Bp. 1959. 615. p.

A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának határozata a szocializmusért folyó harc történelmi tapasztalatairól és a további feladatokról. A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Bp. 1960. 590—591. p.

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezletén egyhangúlag elfogadott Nyilatkozat. Társadalmi Szemle, 1960. 12. sz. 11. p.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új, a párt XXII. kongresszusán elfogadott programja.

²⁸ Vö. N. Sz. Hruscsov beszámolója a Szovjetunió Kommunista Pártja XXI. kongresszusán. Az SzKP XXI. kongresszusa. Bp. 1959. 123—125. p.

²⁹ Lényegében erre a következtetésre jut *Piontkovszkij*, is, aki „A társadalom szerepének fokozása a bűnözés elleni küzdelemben és a szovjet büntetőjog elméletének néhány kérdése” c. cikkében erről így ír: „... ki kell tágítani a bűnözés elleni küzdelem eszközeiről szóló tanítás kereteit is. A szovjet büntetőjog tudományának elméletileg kell megvilágítania az állami szerveknek és a dolgozók társadalmi szervezeteinek a bűnözés megelőzésére tett összes intézkedését. Az a körülmény, hogy ezeket az intézkedéseket nem a büntetőjog útján szabályozzák, nem szolgálhat alapul arra, hogy lemondjunk a bűnözés megelőzése eszközeinek a szovjet büntetőjog elméletébe való bekapcsolásáról. A szovjet büntetőjog elmélete a bűncselekménynek mint társadalomra veszélyes cselekménynek a felfogásából indul ki. Tanulmányoznia kell azt és az ellene irányuló küzdelem eszközeit sokoldalúan, minden viszonylatában és ezért tanulmányozásának szférájába be kell kapcsolni a bűnözés elleni küzdelem minden eszközt”. (Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1961. 4. sz. 61. p.) Ezt a tendenciát fejezi ki a leningrádi egyetem által kiadott tankönyvnek az az utalása is, mely szerint „... a büntetőjogtudomány elsősorban ... a bűnözés megelőzésének kérdéseit tanulmányozza”. (Szovjet büntetőjog, Általános rész. Leningrád, 1960. 5. p.)

Fel lehet azonban vetni azt a kérdést, hogy a jogtudomány mely ágazata, s ha a büntetőjog tudomány, akkor milyen szinten foglalkozzék a bűnözés megelőzésének kérdéseivel. A kérdés tisztázására figyelemre méltó *Gercenzon* álláspontja, aki szerint a bűncselekmények megelőzésének általános elméletét a büntetőjogtudománynak kell átdolgoznia (a bűncselekmények megelőzésének fogalma, a bűncselekmények megelőzése általános és különös eszközeinek rendszere, a bűncselekmények elkövetését elősegítő feltételek és okok fogalma, a bűncselekmények okai tanulmányozásának metodológiája és eljárása stb.). A bűncselekmények megelőzésének szervezeti kérdéseit, a vizsgálati szervek, a nyomozó, az ügyész, a bíróság funkcióit a bűncselekmények megelőzése terén, ténykedésüknek eljárásjogi formáit, a társadalom részvételét a bűncselekmények megelőzésében stb. a büntető eljárásjog tudományának kell kidolgoznia. Végül a bűnözés elleni küzdelem technikai-megelőző intézkedéseinek kérdése teljes egészében a kriminálisztika tudományának hatáskörébe tartozik”. Ld.: *Gercenzon A. A.*: A bűncselekmények megelőzésének kérdései a szövetséges köztársaságok új törvényhozásában. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1961. 7. sz. 68—69. p.

a marxista—leninista büntetőjogtudomány tárgya a büntetőjogszabály, s annak központi fogalmai a bűncselekmény és a büntetés, illetve a bűncselekmények elleni küzdelem állami-jogi és társadalmi jelenségei. E jelenségeket a büntetőjogtudomány formái, normatív oldalukkal együtt társadalmi-történelmi tartalmukban, a társadalomra gyakorolt hatásukban, s a fejlődésüket meghatározó társadalmi törvényszerűségekkel szoros összefüggésben vizsgálja.

4. A büntetőjogtudomány tárgyának fenti felfogásából következik a büntetőjogtudomány kutatási területének meghatározása is. A büntetőjogtudomány kutatási területe a bűncselekmény és a büntetés köré csoportosuló jogi jelenségeken túlmenően kiterjed a bűncselekmény és a bűncselekmények elleni küzdelem társadalmi jelenségeire, a bűncselekmény és a bűncselekmények elleni küzdelem törvényszerűségeinek vizsgálatára, a bűnözés okainak, feltételeinek és a bűnözés elleni küzdelem eszközei hatásosságának a vizsgálatára. Hangsúlyozni kell, hogy tárgyának ilyen vagy olyan meghatározásától függetlenül a szocialista büntetőjogtudomány elvileg sohasem rekesztette ki vizsgálódási köréből a bűncselekmény és a bűncselekmények elleni küzdelem jelenségeit és azok törvényszerűségeit. A dialektikus materializmus módszertani monizmusa talaján állva a szocialista büntetőjogtudomány elvetette a jogdogmatika és a kriminológia burzsoá szembeállítását, és a bűnözés, a bűnözés elleni küzdelem társadalmi-gazdasági jelenségeit a jogi formák tanulmányozásával kötötte össze. Ismeretes azonban, hogy ilyen elvi módszertani kiindulópont mellett sem volt a szocialista büntetőjogtudomány fejlődése egyenes vonalú, s e tudományos feladat következetes megvalósítását számos, főleg szubjektív jellegű tényező hátráltatta: A bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem törvényszerűségeinek feltárását jelenleg az elvi megfontolásokon kívül a szocialista állam fejlődési tendenciái és feladatai parancsolólag megkövetelik. A bűnözés teljes felszámolására irányuló erőfeszítések a Szovjetunióban, illetve a bűnözés visszaszorításának feladata a népi demokráciákban, a társadalom erőinek fokozott bevonása a bűnözés elleni küzdelembe, feltételezik a bűnözés törvényszerűségeinek, társadalmi tényezőinek feltárását. Kérdés azonban, hogy e tényezők feltárása a büntetőjogtudomány, vagy pedig valamely más tudományág, nevezetesen a kriminológia feladatát képezi-e.

Az elmúlt években a szocialista országokban erőteljesen megindultak a bűnözés okainak, tényezőinek, a bűnöző személy egyéniségének, a bűnözővé válás folyamatának, a büntetés és a megelőzési intézkedések hatásosságának a vizsgálata. „A bűnözés megelőzése mindenekelőtt feltételezi a bűnözés okainak ismeretét, amelynek tanulmányozása a legszorosabb kapcsolatban van a bűnöző személyiségének tanulmányozásával. A büntetőjog elméletében a bűncselekményről szóló tanítást ki kell szélesíteni a bűnözés okainak tanulmányozása javára” — állapítja meg A. A. Piontkovszkij.³⁰ E kérdések vizsgálatát egyesek egy önálló tudományág, a kriminológia tárgykörébe utalják. Ilyen alapon a magyar jogirodalomban erőteljes kísérletek történtek a kriminológia tárgyának, rendszerének, módszertanának kialakítására.³¹ A szovjet jogirodalomban találkozunk azonban olyan megnyilatkozásokkal is,

³⁰ Piontkovszkij i. m. 61. p.

³¹ Ld. Vermes Miklós: A kriminológia rendszerének és módszerének néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny, 1960. 1—2. sz.; Vermes Miklós: A kriminológiai kutatások módszertani kérdései. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, IV. köt. 1—2. sz.

amelyek a kriminológia önálló tudomány jellegét tagadják, s e kérdések vizsgálatát határozottan a büntetőjogtudomány feladatai közé utalják.³² Meg kell azonban állapítani, hogy e jelenségek vizsgálatát mindkét felfogás szükségesnek tartja. A vita ennek ellenére nem egyszerűen terminológiai, hanem elvi jelentőségén kívül tudományrendszerezési és tudományszervezési kérdéseket érint.

A kriminológia mint önálló tudományág ellenzői álláspontját lényegében az a ki nem mondott aggály motiválja, hogy ilyen önálló tudományág létének elfogadása megfosztja a büntetőjogtudományt társadalmi tartalmától, s azt a valóság talajától elszakított jogdogmatika szintjére süllyeszti. Így pl. A. A. Piontkovszkij így ír erről: „Számunkra célszerűtlennek tűnik a szovjet büntetőjog elméletét csak a bűnözés elleni küzdelem jogi oldalára korlátozni, és létrehozni egy önálló tudományágot, a szovjet kriminológiát azzal a feladattal, hogy az tanulmányozza a bűncselekményt mint társadalmi jelenséget és a bűnözés megelőzésének eszközeit. A kriminológiai vizsgálódást, azaz a bűnözés okainak és a bűncselekmény megelőzése eszközeinek tanulmányozását — nézetünk szerint — a szovjet büntetőjogtudomány összetevő részének kell tekinteni . . .”³³

Nézetünk szerint ez az elméleti aggály teljesen jogosult, még ha a kriminológia önállóságát vallók nem is jutottak ilyen messzemenő következtetésekre. A marxista—leninista büntetőjogtudomány tárgyának, illetve a materialista dialektika módszertanának elfogadása mellett valóban nem lehet a kriminológiát, mint önálló tudományágot a büntetőjogtudomány keretein kívül létrehozni és azzal szembeállítani.

Ezzel azonban a kérdés még nincs lezárva, s a büntetőjogtudomány és a kriminológia viszonyát más vonatkozásban szükséges tárgyalni. Nevezetesen abban a vonatkozásban, hogy ha nem ilyen, azaz két önálló tudományág közötti viszony áll fenn közöttük, akkor meg kell határozni e viszony sajátosságát és tartalmát. Azt ugyanis, hogy — az általunk feltételelesen — kriminológiának nevezett vizsgálódási kör valóban létezik és bizonyos mértékig önálló, sajátos szempontú vizsgálódásra tart igényt, senki sem tagadja. Nézetünk szerint a büntetőjogtudomány és a kriminológia látszólagos ellentétét úgy lehet feloldani, ha nem tárgyukat, hanem vizsgálódási területüket határoljuk el. Amennyiben ugyanis a büntetőjogtudomány tárgyául a bűncselekmény, a büntetés és a bűnözés elleni küzdelem állami-jogi, illetve társadalmi jelenségeit tekintjük, úgy ebben kétségtelenül bennefoglaltatik a kriminológia tárgya is.³⁴ A büntetőjogtudomány azonban nem vállalkozhat meghatározott részletkérdések kutatására, hanem feladatául a kriminológia kutatási eredményeinek alapján a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem törvényszerűségeinek, legáltalánosabb jelenségeinek feltárását és bemutatását

³² A szovjet büntetőjogi irodalomban ezt a nézetet képviseli *Piontorszkovszkij*. Ld. *Piontkovszkij* i. m.

³³ *Piontkovszkij* i. m. 62. p.

³⁴ *Vermes Miklós* szerint „A kriminológia tárgya a bűnözés, illetve a bűncselekmény, és feladata a bűncselekmény okainak, a bűncselekmény előidézésében közvetlenül vagy közvetve szerepet játszó körülményeknek és a büntetőjogi eszközök alkalmazása kapcsán azok hatásosságának vizsgálata . . .” *Vermes*: A kriminológiai kutatások módszertani kérdései. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, IV. köt. 1—2. sz. 80. p.

tekinti.³⁵ A büntetőjogtudomány és a kriminológia között fennálló viszonyban az elsőbbség és a meghatározó szerep — mellőzve jelenleg a visszahatás számbavételét — a büntetőjogtudományt illeti. A kriminológia vizsgálódási területét alapjában a büntetőjogtudomány jelöli ki. A kriminológia feladatai egybeesnek a büntetőjogtudomány feladataival, sajátosságai elsősorban nézőpontjából, valamint vizsgálódásainak sajátos eljárás módjából adódnak.³⁶ Mint ahogy a későbbiek folyamán látni fogjuk, eredményeit büntetőpolitikai feladatainak megoldásában, a büntetőjogtudomány hasznosítja. A büntetőjogtudomány fejlődésének tapasztalatai azt mutatják, hogy a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem társadalmi jelenségeinek vizsgálatát a büntetőjogtudomány sohasem tudta önerejéből elvégezni, ahhoz mindig más tudományok segítségét vette igénybe. Nem tételezhetjük fel, hogy ez a helyzet megváltozott volna, vagy a jövőben másképp alakulna. Aligha lehet elvárni a büntetőjogtudomány művelőitől, hogy e kérdések vizsgálatára a szociológus, pszichológus, statisztikus szakismereteivel rendelkezzenek. Tehát a tudományos kutatás szervezési feltételei már önmagukban igénylik e vizsgálódási szakterület elhatárolását, s bizonyos fokig önálló egységként való kezelését. Felfogásunk a kriminológiáról mint a büntetőjogtudomány ágazati diszciplinájáról alapjában megegyezik A. A. Piontkovszkij nézetének tendenciájával, aki fenti aggályának kifejtése után szintén lehetőséget lát arra, hogy megfelelő elméleti és gyakorlati kutatási anyag felhalmozódásával a kriminológia a büntetőjogtudomány önálló ágazatának szintjére emelhető.³⁷ A kriminológia kutatási területének ilyen elhatárolása pedig mindenképpen biztosítja a büntetőjogtudomány meghatározó szerepét és ezzel kizárja a kriminológiai kutatások öncélúságának, eltorzulásának lehetőségét.

5. A marxista—leninista büntetőjogtudomány *feladatát* tárgya, felépítmenyi jellege, a társadalom gazdasági alapjával szemben fennálló szolgálati szerepe határozza meg. Feladata tehát általános szinten: gazdasági alapjának és a felépítmeny politikai-jogi részének védelme, erősítése. Ezt az általános feladatát azonban tudományjellegének megfelelő sajátos módon, *tárgyának tudományos vizsgálatával* valósítja meg. A büntetőjogtudomány tárgyául szolgáló jelenségek azonban rendkívül sokrétűek, felölelik annak társadalmi és jogi oldalait. Ebből, valamint abból a körülményből, hogy a büntetőjogtudomány meghatározott szolgálati szerepet teljesít, következik, hogy tudományos feladatai is sokrétűek. A büntetőjogtudomány tudományos feladata felöleli:

- a bűncselekmény, a bűnözés, a büntetés és általában a bűnözés elleni küzdelem társadalmi törvényszerűségeinek vizsgálatát;
- a tételes büntetőjog jogdogmatikai vizsgálatát;
- a büntető törvényhozás fejlődésének vizsgálatát;

³⁵ Kádár Miklós ugyancsak hangsúlyozza, hogy a bűnözés okainak feltárása a büntetőjogtudomány egyik legfontosabb feladata, illetve, hogy a büntetőjogtudomány felöleli az általa melléktudománynak nevezett kriminológia főbb elveit, kutatási eredményeit. Ld. i. m. 96. és 100. p.

³⁶ „... A két tudomány kutatási területe és végső célja ... azonos, míg azonban a büntetőjogtudomány alapvetően a büntető jogszabályok, azaz normák elemzésével foglalkozik, addig a kriminológia ezekkel kapcsolatos társadalmi jelenségeket vizsgál, tehát lényegesen más a vizsgálat aspektusa és ennek megfelelően mások a módszerei is ...” — állapítja meg Vermes Miklós. Vermes i. m. 78. p.

³⁷ Piontkovszkij i. m. 62. p.

— a tételes büntetőjog alapján kialakult bírói gyakorlat elemzését és általánosítását.

E feladatok felismerésében és vállalásában a burzsoá és a szocialista felfogás — a tudomány tárgyának felfogásából eredően — a legélesebben szemben áll egymással. Láttuk, hogy a klasszikus irányzat követői tudományos feladatnak csak a tételes jog jogdogmatikai elemzését tekintették.³⁸ A pozitivisták felfogás hívei viszont már ide sorolták a bűnözés társadalmi jelenségeinek vizsgálatát is, jóllehet ez ellentétben volt dualisztikus módszertani felfogásukkal és a kriminológiáról vallott nézetükkel.³⁹ A mai normativisták is a büntetőjogtudomány tudományos feladatául kizárólag a jogdogmatika művelését tekintik.⁴⁰ Valamennyi burzsoá irányzat — különösen a jogpozitivisták, hogy filozófiai pártatlanságukat bizonyítsák — a büntetőjogtudománytól elhárítják a filozófiai problémák vizsgálatát, jóllehet a bűnösség, beszámíthatóság, okozati kapcsolat, a büntetés stb. kérdéseinél leplezve vagy leplezetlenül a különböző idealista filozófiai irányzatokhoz nyúlnak vissza.

A bűncselekmény, a bűnözés és a büntetés, illetve a bűnözés elleni küzdelem társadalmi törvényszerűségeinek feltárása a büntetőjogtudomány legsajátosabb feladata. Ennek végrehajtása ad lehetőséget büntetőpolitikai feladatának teljesítésére. A szocialista büntetőjogtudományra is teljes mértékben áll az a megállapítás, mely szerint általános feladata a bűnözés lényegének magyarázata és a bűnözés elleni küzdelem elméleti megalapozása. E feladatának teljesítése során a büntetőjogtudomány több más tudományág eredményeire támaszkodik, amelyek kiindulópontjai a büntetőjogtudományi kutatásnak. Már utaltunk arra, hogy marxista tudomány szemlélet alapján a büntetőjogtudomány tárgyát nem lehet társadalmi összefüggéseiből kiragadni, elszigetelten szemlélni. Éppen az a körülmény viszont, hogy a büntetőjogtudomány tárgyát más, számára meghatározó és általa meghatározott jelenséggel együtt szemléljük, azt jelenti, hogy a büntetőjogtudomány szükségszerűen támaszkodik más tudományokra. Azoknak végső következtetéseit átveszi, anélkül, hogy önálló kutatásának tárgyává tenné. Így a büntetőjogtudomány támaszkodik a történelmi materializmusra, a politikai gazdaságtanra, a marxista államelméletre, s általában mind arra, amit más tudományágak a gazdasági alap és a politikai felépítmény vonatkozásában megállapítanak.⁴¹ Ezzel kapcsolatban, mivel a büntetőjogtudomány és a kriminológia közötti viszonyt, illetve a büntetőjogtudomány kutatási terü-

³⁸ Ld. *Werner* i. m. 31. p.; *Kautz* i. m. 50. p.

³⁹ Ld. *Angyal* i. m. 7. p.; *Fayer* i. m. 3. p.; *Finkey* i. m. 7. p.; *Vouin—Leaute* : Büntetőjog és kriminológia. Paris, 1956. (nyers fordítás) 27. p.

⁴⁰ Ld. *Heller* i. m. 8. p.; *Welzel* i. m. 1. p.

Jellemző, hogy a magát kifejezetten a bio-szociológiai irányzathoz tartozónak valló *Irk Alberti* dualisztikus módszertani szemléletét oly „következtesen” vitte keresztül, hogy a büntetőjogtudomány feladatát kizárólagosan csak a jogdogmatika művelésében látta. Ld. i. m. 2. p.

⁴¹ Sematikusnak tűnik az a felfogás, mely annak alapján, hogy a büntetőjogtudomány meghatározott, az emberről és a társadalomról szóló tudományok eredményeit hasznosítja, azokat a büntetőjogtudomány segédtudományainak tekinti. Sokkal helyesebb ebben a kérdésben nem tudományrendszerezési, hanem metodológiai problémát látni.

letének kérdését már érintettük, jelenleg csak utalunk az ott kifejtettekre.

A bűncselekmény, a bűnözés és a büntetés éppen mert társadalmi jelenségek, minden időben filozófiai problémát is jelentettek, és filozófiai megválaszolást igényeltek. Az emberi akarat determináltságának vagy indetermináltságának, a büntetés alapjának és céljának kérdése mindenkor a legszorosabban tapadt a különböző filozófiai irányzatokhoz. Ismeretes, hogy bár a büntetőjog történelmileg már az első államalakulattal együtt szükségszerűen létrejött, a büntetőjogtudomány csak az emberiség kultúrfejlődésének meglehetősen késői szakaszán alakult ki, s addig elméleti problémáit az uralkodó filozófia válaszolta meg. Önálló léte azonban nem bizonyítja a filozófiától való függetlenségét. A filozófiától, pontosabban a dialektikus materializmustól való sajátos függőségét a szocialista büntetőjogtudomány tudatosan vallja, és legáltalánosabb problémáira a választ a dialektikus és történelmi materializmus tételei alapján keresi. Figyelembe kell azonban venni azt a sajátos viszonyt, amely a büntetőjogtudomány, a jogelmélet tudománya és a történelmi materializmus között van. E tudományágak között levő viszony és kölcsönhatás érvényesítésében két szélsőséget kell elkerülni. Az, hogy a büntetőjogtudomány feladatai közé tartozik a bűncselekmény, a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem filozófiai alapproblémáinak vizsgálata, semmiképpen sem jelenti, hogy létezik valamiféle sajátos, a dialektikus materializmustól, illetve a jogelmélet tudományától független büntetőjogi filozófia. Ennek elismerése egyet jelentene a marxista metodológia tételeinek mellőzésével. Másrészt ugyancsak helytelen lenne a büntetőjogtudomány filozófiai alapproblémáinak vizsgálatát teljes egészében átutalni a jogelmélet és a történelmi materializmus körébe. A büntetőjogtudomány ilyen „filozófiatlantása” feltétlenül arra vezetne, hogy az elsüllyedne a logikai absztrakciókba merevedett jogdogmatika és a perspektívtálan üres empiria színvonalára. A büntetőjogtudomány sajátos filozófiai alapproblémáinak kidolgozását nem kérheti számon sem a jogelmélettől, sem a dialektikus materializmustól. E problémák vizsgálatánál azonban mindig a dialektikus és történelmi materializmus tételeiből kell kiindulnia és törekednie kell arra, hogy sajátos problémáinak kidolgozásával a jogelmélet és a marxista filozófia számára újabb általánosításra nyújtson lehetőséget.

A büntetőjogtudomány tudományos feladata a tételes büntetőjog elemzése, rendszerezése, logikai összefüggéseinek kimunkálása, valamint a tételes jog alapján kialakult bírói gyakorlat részben hasonló jellegű tevékenységének általánosítása. Ez az a terület, amelyet a jogdogmatikának vagy egyszerűbben csak dogmatikának neveznek, s amely a század elején a klasszikus büntetőjogi iskola ellenfeleinek legélesebb támadását váltotta ki. A kérdésfeltevés, amely a klasszikus irányzat szűklátókörűsége, élettől való elzárkózottsága ellen irányult, kétségkívül megalapozott volt. A büntetőjogtudomány feladatául nem lehet kizárólag csak a jogdogmatika művelését tekinteni.⁴² A jogdogmatika azonban, ha nem is kizárólagos, de sajátos feladata a büntetőjogtudománynak, amelynek tagadása elsősorban a gyakorlati

⁴² Ld. *Horváth Tibor*: Az elmélet és a gyakorlat viszonyának egyes időszervi kérdései az Állam- és Jogtudományi Intézet munkájában. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 1961. IV. köt. 3. sz. 377—378. p.

jogalkalmazásnak okoz kárt.⁴³ A jogdogmatikának sajátos anyaga a tételes jog. Azon az alapon azonban, hogy „a törvényhozónak három módosító szava könyvtárakat tesz makulatúrává”⁴⁴, azaz zúz össze, nem lehet kétségbe vonni a jogdogmatika tudományjellegét. A büntetőjogtudomány tárgya ugyanis ebben a viszonylatban sem a pusztán és minden valóságfeleltől megtisztított norma, hanem a büntetőjogi norma mint társadalmi realitás. A módszertani kérdések tárgyalásánál látni fogjuk, hogy a jogdogmatika feldolgozása átfogja nemcsak a büntetőjogi norma, hanem annak társadalmi-gazdasági tartalma feltárásának szükségességét is. A marxista metodológia mindenképpen megóv attól, hogy a jogdogmatika területét az üres logikai absztrakciók küzdő porondjának tekintsük. A jogdogmatika eredményei olyan tartalmas absztrakciók, amelyek a tételes jogból kiindulva, de azon felülemelkedve a jogintézmények kiépítésében állandó támpontul szolgálnak a törvényhozó számára. Ezzel nem azt akartuk állítani, hogy a jogi kategóriáknak valamiféle önfejlődése volna jellemző a jogintézmények fejlődésére, hanem azt, hogy annyiban, amennyiben a jogdogmatika képes feltárni bizonyos szintig az adott jelenség társadalmi tartalmát, úgy olyan tartalmas absztrakciókat hozhat létre, amelyekre feltétlenül lehet építeni a jog továbbfejlődése során.

Mint láttuk, a büntetőjogtudomány feladata tárgyának tudományos vizsgálata. Ennek elvégzésével válik alkalmassá arra, hogy társadalmi szerepét, azaz gazdasági alapja és a felépítmény politikai jogi része védelmének, erősítésének szerepét betöltse. A büntetőjogtudomány jellegében is — mint számos más társadalomtudomány esetében — sajátos módon fonódnak össze a tisztán elméleti jelleg, az alkalmazott tudományi jelleg elemei. A büntetőjogtudomány tudományos feladatát meghatározott célból végzi, nevezetesen abból a célból, hogy megfelelő visszahatást gyakoroljon a társadalomra. Tudományos feladatának megvalósítása szolgálhat ehhez megfelelő alapot. Ez a visszahatás, befolyásolás különböző sikon történik, és pedig a bűnözés elleni küzdelem helyes megszervezésére irányuló elméleti alapok és gyakorlati következtetések kidolgozására, a jogi nevelés és a társadalmi általános ideológia vonatkozásában. Ehhez képest beszélhetünk a büntetőjogtudomány *büntetőpolitikai, pedagógiai és az ideológiai harcban betöltött feladatairól*, azzal azonban, hogy e feladatok semmiképpen sem szakíthatók el tudományos feladatától, tárgyának tudományos vizsgálatától.

Tekintsük át vázlatosan e feladatok mibenlétét. Más helyen már részletesen kifejtettük a büntetőpolitika fogalmára és összetevő tényezőire vonat-

⁴³ Ismeretes, hogy a szovjet jogtudomány fejlődésében volt egy olyan időszak, mikor Sztucskának és Pasukanisznak a jogot a társadalmi viszonyokkal azonosító felfogása következtében a szocialista jog normatív jellegét lebecsülő nézetek hatása alatt az elmélet elfordult a jogdogmatika kérdéseitől. Ez a tendencia nemcsak a jogelmélet, hanem a tételes tudományok területén is megnyilvánult. Így például szembevetendő e korszak kriminológiailag gazdag büntetőjogi irodalmában a jogdogmatikai és a bírói gyakorlat tapasztalatait általánosító művek hiánya.

⁴⁴ A jogban levő folytonos változás momentumát élezte ki Kirchmannnak ez a szállóigévé vált mondása, amely egyben arról is tanúskodik, hogy a burzsoá jogtudomány számára megoldhatatlan ellentét a jog tartalma és formája. Ld. *Nesse* : Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft. Eine Rede des Staatsanwalts Julius Hermann von Kirchmann. Aus dem Jahre 1847. Stuttgart—Berlin, 1938. 37. p.

kozó nézeteinket.⁴⁵ Ennek alapján korábban levont következtetéseinket a vizsgálandó kérdés kapcsán mint kiinduló tételeket állíthatjuk fel. A szocialista állam büntetőpolitikája része a párt és az állam általános politikájának, azokat a politikai irányelveket tartalmazza, amelyek meghatározzák a bűnözés visszaszorítása, illetve teljes kiirtása terén mutatkozó állami-társadalmi feladatokat, s ezzel a szocializmus teljes felépítését és a kommunista erkölcs kialakítását segíti elő. Közelebbről pedig a büntetőpolitika azokat az irányelveket tartalmazza, amelyek a szocialista állam egyes fejlődési szakaszaiból adódó feladatoknak, illetve az ország egyes területein a bűnözés felderítésére, a büntető igazságszolgáltatás és a büntetésvégrehajtás feladatainak megoldására és a feladatoknak megfelelő büntető törvényhozás kialakítására irányulnak. A szocialista állam büntetőpolitikáját nem az uralkodó osztály önkényes elképzelései, hanem a társadalomban érvényesülő objektív törvényszerűségek tudományos felismerése és előrelátása alakítják ki. Elméleti alapjait a szocialista állam általános politikája és a marxizmusnak a bűnözésről és annak leküzdéséről vallott tanítása, valamint az ezen alapuló büntetőjogtudomány eredményei alkotják.⁴⁶

Főképpen a burzsoá irodalomban⁴⁷, de elvétve a szocialista irodalomban⁴⁸ is találkozunk olyan felfogásokkal, melyek szerint a büntetőpolitika elméleti alapjai önálló tudományt, vagy legalábbis a büntetőjogtudomány önálló ágazatát alkotják. Ez a felfogás a módszertani dualizmus idealista tételére támaszkodva állítja szembe a normakutató, értékelő büntetőjogtudományt a normaalkotó, teleológikus jellegű kriminálpolitika tudományával.⁴⁹ E nézetek tarthatatlanságát már korábban kimutattuk, így ezzel most nem foglalkozunk. Korábbi vizsgálódásunk mindenben megerősítette azt a feltevésünket, hogy a büntetőpolitika nem rendelkezvén önálló tárggyal és módszerrel, önálló tudományának nem tekinthető. Kétségtelen tény azonban, hogy az állam gyakorlati büntetőpolitikájának megvannak a maga elméleti alapjai. Ebből következően valamely tudományág feladata ezeknek az elméleti alapoknak a feltárása, illetve ebből kiindulva bizonyos követ-

⁴⁵ Ld. *Horváth Tibor*: A szocialista állam büntetőpolitikájának alkotó tényezői. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, III. köt. 1960. 4. sz. 403—432. p.

⁴⁶ „A büntetőpolitika csak akkor helyes, ha tudományosan megalapozott, tehát objektíve következik a társadalmi viszonyokból” — mutat rá a fentiekkel egyezően *Kulcsár Kálmán*, aki az objektív, tudományos megalapozottságú büntetőpolitika marxista igényével szembeállítja a szubjektív, a társadalmi viszonyok fejlődését nem tükröző, torz büntetőpolitika kriminogén hatását. (*Kulcsár: A jog nevelő szerepe*. Bp. 1961. 273—274. p.) Az objektív és a szubjektív büntetőpolitika kérdésének felvetésével egyetértünk, mindez fokozottan előtérbe állítja a büntetőpolitika elméleti vizsgálatának szükségességét.

⁴⁷ A tudatos büntetőpolitikai célokat valló reformirányzatoknak ez az álláspontja logikusan következik módszertani szemléletükből. Ennek alapján a büntetőjogtudomány feladatát a jogdogmatika művelésén túlmenően abban látták, hogy a tudomány alakítsa ki az állam büntetőpolitikáját. Ebből kiindulva a pozitivisták irányzatokhoz tartozó szerzők önálló tudományának vagy legalábbis a büntetőjogtudomány egyik ágazati tudományának tekintették a kriminálpolitikát. Így foglalt állást a XIX. század végén; a XX. század elején Franz von Liszt hatása alatt a német szerzők jelentős része, s az új irányzathoz egészben vagy bizonyos fenntartásokkal csatlakozó magyar büntetőjogászok is. E tétel a századforduló után kiadott minden magyar büntetőjogi tankönyvben megtalálható, ezért a forrásmunkák felsorolását mellőzhetőnek tartjuk.

⁴⁸ Ld. *Kádár* i. m. 98. p.

⁴⁹ E felfogás legtisztább kifejtését a magyar burzsoá irodalomban ld. *Heller* i. m. 6. p.

keztetések kialakítása a büntetőpolitika gyakorlati igényeinek megfelelően. E feladatot magára vállaló és megvalósító tudományág csak a büntetőjogtudomány lehet, amely saját tudományos eredményeit összevetve az egyéb tudományok eredményeivel, sikeresen tud munkálkodni a büntetőpolitika elméleti megalapozásán. Ennek során a büntetőjogtudomány kiindul a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem törvényszerűségeiből, s a tételes büntetőjog, valamint a fennálló büntetőpolitika kritikája útján mutat rá bizonyos elméleti és gyakorlati következtetésekre. A tételes jognak a kritikája tehát nemcsak a jogdogmatikai, hanem büntetőpolitikai alapon is a büntetőjogtudomány lényegéhez tartozik. Büntetőpolitikai feladatának teljesítése során a büntetőjogtudomány rámutat a bűnözés új jelenségeire, s a bűnözés leküzdésének, megelőzésének módszereire. E tényezők feltárása tekintetében a büntetőjogtudomány a kriminológiai kutatások eredményeire támaszkodik; a kriminológia létjogosultságát elsősorban a megelőzéshez fűződő büntetőpolitikai célkitűzések igazolják. Büntetőpolitikai feladat annak meghatározása is, hogy mely társadalomra veszélyes események ellen szükséges büntetőjogi, illetve más eszközökkel küzdeni. A társadalomnak a bűnözés elleni küzdelemben való fokozott bevonása, illetve meghatározott igazságszolgáltatási, állami feladatoknak társadalmi szervezetek kezébe való átadása folyamatában rendkívül jelentős büntetőpolitikai feladat azoknak a társadalomra veszélyes eseményeknek a körét meghatározni, amelyek miatt a felelősségre vonást a büntetőjogi szférából a társadalmi felelősségre vonás területére lehet átvinni. Nem véletlen tehát, hogy a szocialista büntetőjogi szakirodalom mind hazai, mind pedig nemzetközi szinten e probléma tanulmányozásának jelentős teret szentel.⁵⁰

Összegezőként tehát megállapítható, hogy a büntetőpolitikai feladat a büntetőjogtudománynak lényegéből fakadó olyan sajátos feladata, amelyben a legélesebben fejeződik ki aktív felépítményi szerepe.

A büntetőjogtudomány pedagógiai feladata a jogászság elméleti felkészítése a hivatás teljesítésére, amely elsősorban az egyetemi oktatás keretében valósul meg. Hiba lenne azonban azt csak erre leszűkíteni. A büntetőjogtudománynak pedagógiai feladata túlnő az egyetem falain, felöleli az egész társadalom, illetve a gyakorlati jogászok felé irányuló ismeretterjesztői kötelezettséget is. A büntetőjogtudomány ismeretterjesztő és pedagógiai tevékenységével jelentősen hozzájárul az állampolgárok jogtudatának kialakításához és ezen keresztül a bűnözés elleni küzdelem társadalmi megszervezése szubjektív alapjainak megteremtéséhez. A büntetőjogtudomány, amikor tudományos és büntetőpolitikai feladatát teljesítve feltárja a bűnözés okait, feltételeit, rámutat a bűnözés megelőzésének eszközeire, akkor egyben lényeges harci eszközöket bocsát a bűnözéssel szemben tudatosan küzdő társadalmi erők kezébe. A büntetőjogtudomány alkalmazott jellegű abban

⁵⁰ A kérdés feldolgozásával a szovjet jogirodalomban foglalkoznak a legszélesebb körben és a legnagyobb aktivitással, amelyet elsősorban a törvényhozás és a gyakorlat igényei indokolnak. Az irodalom teljes felsorolását mellőzve, mint legátfogóbb anyagokra utalunk a Magyar Tudományos Akadémia által Budapesten 1960. november 14—17. között megrendezett nemzetközi büntetőjogi munkaértekezlet anyagára (ld. Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, IV. köt. 1961. 1—2. sz.) és az 1961. április 19—22. között lefolyt leningrádi össz-szövetségi tudományos konferencia anyagára (ld. „A szovjet állam és jog a kommunizmus kibontakozó építésének időszakában. Felsőoktatási tudományos konferencia. Tézisek. Leningrád. 1961.).

az értelemben is, hogy eredményeit a jogalkalmazó állami szervek és a fejlődés során egyre inkább széleskörű társadalmi erők használják fel.

A szocialista büntetőjogtudomány aktív részese annak a világméretű küzdelemnek, amely a szocialista és a kapitalista világtábor között *ideológiai* téren zajlik le. A két rendszer békés egymás mellett élésének elvéből nem következik a két rendszer ideológiai megbékélése.⁵¹ Ellenkezőleg, az a törekvés, amely a két rendszer harcából kizárni igyekszik a katonai megoldás lehetőségét, a békés verseny szempontjából döntő jelentőséget tulajdonít a gazdasági és az ideológiai tényezőknek.

A burzsoá büntetőjogtudomány osztályfeladata az imperialista állam büntetőpolitikájának megalapozása. Ennek érdekében valamennyi irányzatának erőfeszítése arra irányul, hogy a bűnözés jelenségeiért és nem utolsósorban állandó és feltartóztatathatatlan növekedéséért a felelőséget a kapitalista társadalomról elhárítsa. Valamennyi büntetőpolitikai reformtörekvésük lényege — bármely tudományos köntösben s részletkérdésekben esetleg megalapozottsággal is jelentkezik az —, „... a dolgozó tömegek ellen irányuló fokozott és főleg eredményesebb a represszió szükségességének a megindokolása”.⁵² A szocialista büntetőjogtudomány azzal, hogy leleplezi ezeket a törekvéseket és feltárja a kapitalista társadalomban a bűnözés okait, azok összefüggéseit a társadalom osztályszerkezetével, hozzájárul az imperializmus ellen küzdő haladó erők ideológiai felfegyverzéséhez. A másik oldalon pedig része a szocialista felépítménynek, a társadalmi tudatnak, s mint ilyen a szocialista társadalom viszonyainak magasabbrendűségét tükrözve, eszköze a kapitalista tudat maradványai ellen folytatott társadalmi küzdelemnek. Ez a magyarázata annak, hogy a burzsoá büntetőjogtudomány irányzatai, árnyalataira tekintet nélkül, miért támadják a szocialista jogelméletet.

A tudományos nemzetközi érintkezés lehetőséget ad arra, hogy a szocialista büntetőjogtudomány nemzetközi szinten eredményesen propagálhatja eredményeit és a szocialista büntetőjog haladottabb elveit.⁵³ Ezen túlmenően pedig a szocialista büntetőjogtudomány feladata a burzsoá büntetőjogi elméletek ideológiai bírálata, állandó örökös a marxista—leninista büntetőjogi elmélet tisztasága felett. A szocialista büntetőjogtudománynak ez irányú küzdelme csak akkor lehet sikeres, ha a burzsoá nézetek osztálytartalmának, reakciós társadalmi lényegének feltárásán túlmenően a jogi nézetek, jogintézmények belső kritikáját is adja.⁵⁴ A kritika tudományos és jogdogmatikai megalapozottsága feltétlenül megnöveli a bírálat társadalmi tartalmának meggyőző erejét.

A büntetőjogtudomány feladatainak áttekintése után ismét hangsúlyozni kell, hogy azokat csak az elméleti vizsgálódás során lehet egymástól

⁵¹ Ld. A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezletén egyhangúlag elfogadott Nyilatkozat. Társadalmi Szemle, 1960. 12. sz. 22. p.

⁵² *Sargorodszkij* i. m. 568. p.

⁵³ Közismert, hogy a különféle nemzetközi tudományos szervezetekben az elmúlt években a Szovjetunió és a szocialista országok jogászainak szerepe jelentősen megnőtt, és befolyásuk állandóan erősödik. Jellemző példa erre az „Association Internationale de Droit Pénal” 1957-es athéni kongresszusa, ahol a büntetőjogi szekció tárgyalásai során a bolgár kongresszusi tag, Ivan Nenov professzor érvelése nyomán a tettség kérdéséről beterjesztett nyugat-német szubjektív jellegű tettesmeghatározást a plénum elvetette. A vita részletes ismertetését ld. *Losonczy István*: A tettség. Bp. 1961. I. rész.

⁵⁴ Vö. *Peschka Vilmos*: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. Bp. 1960. 6—7. p.

elválasztani. E feladatok a tudomány művelése során egységet alkotnak, és közöttük szoros kölcsönhatás van. Ennek az egységnek a megbontása, egyes feladatok kiemelése vagy mellőzése feltétlenül a büntetőjogtudomány felépítmenyi szerepének gyengítésére vezet. A büntetőjogi dogmatika művelése igényli a filozófiai és a szociológiai megalapozást, amelyek együttesen a büntetőpolitikai feladat teljesítésének szintézisében teljesednek ki. A büntetőjogtudomány csak valamennyi feladatának egyöntetű teljesítésével elégítheti ki az iránta támasztott társadalmi igényeket.

II.

1. Minden tudományágnak, miután meghatározta kutatásának tárgyát, azoknak a jelenségeknek a körét, melyet tanulmányoz, meg kell határoznia tárgyának tudományos megismerési módszerét is. Ezért a büntetőjogtudomány tárgyának meghatározása mellett elengedhetetlenül szükséges módszertani kérdéseinek egyidejű tisztázása is. Ezt megköveteli a tudományos kutatások eredményessége és annak szem előtt tartása, hogy a kérdések tisztázatlansága mindig magában rejti az idealista filozófia beszűremlésének veszélyét. Annak ellenére azonban, hogy a kérdés feltevésének a szempontjai általában elismertek, azt látjuk, hogy a szocialista jogirodalomban a módszertan kérdései a meglehetősen elhanyagolt problémák közé tartoznak. A tételes jogtudományok az állam- és jogelmélettől várják a problémák feldolgozását, míg az állam- és jogelmélet megelégszik annak általános hangsúlyozásával, hogy a jogtudományok módszere a dialektikus materializmus. A burzsoá irodalommal szemben, ahol a módszer kérdései — a később említett körülmények hatása alatt — bizonyos mértékig az elmélet középpontjában állnak, s a kérdés körül jelentős irodalom keletkezett, a szocialista jogirodalomban a módszer és a módszertan kérdéseiről alig találmunk néhány kisebb-nagyobb tanulmányt. Ilyen helyzetben a büntetőjogtudomány módszertani alapkérdéseinek vizsgálata során szükségesnek látszik egyrészt bizonyos alaptételek leszögezése, másrészt egyes kérdések elmélettörténeti felvázolása.

A módszer és a módszertan alapvető kérdéseit legáltalánosabb szinten a logika tudománya, a marxista filozófia ágazati diszciplinája, mint a helyes gondolkodás problémakörének egy részét tárgyalja. A marxista felfogás szerint a módszer az emberi megismerés eszköze, a tudományos gondolkodás sajátossága, amely „nem valami a fogalmakon, ítéleteken és következtetéseken kívül álló vagy azok felett álló gondolkodásmód, hanem a fogalmak, ítéletek és következtetések rendezett menete, általános elvek által irányított egymásra vonatkoztatása, összekapcsolása, következetes használata, célirányos alkalmazása”.⁵⁵ A módszer a gondolkodás meghatározott menete, mozgása, mely a valóság mozgását tükrözi vissza, de nem azonos a valóság mozgásával. A módszer dialektikus felfogása már Hegelnél jelentkezik, azonban Hegel idealista módon abszolutizálta a módszert, azonosította a fogalom és ezen keresztül a valóság mozgásával. Ezzel a hegeli felfogással szemben hangsúlyozza a marxizmus, hogy a módszer nem azonos a valósággal, hogy a módszer mint a gondolkodás mozgása nem azonos a valóság mozgásával;

⁵⁵ Fogarasi Béla : Logika. Bp. 1953. 361. p.

a módszer a gondolkodás olyan mozgása, amely a mozgó valóság visszatükrözésének eszköze. A marxizmus tehát a módszer kérdését szorosan összeköti az ismeretelméletnek, a visszatükrözés elméletének tételeivel, s ezzel a módszerben megnyilvánuló dialektikát materialista alapokra helyezi.

A módszer mint a megismerés eszköze nem választható el a tudomány fogalmától. „A tudomány egyrészt a módszeres gondolkodás alkalmazása, másrészt elmélet; a kettő egysége, de nem azonossága”.⁵⁶ A gondolkodás rendszeres menete, az ítéletek és következtetések összefüggése mint mozgás: módszer. Az ítéletek és következtetések, a tételek tartalmi összefüggései, a valóság egy meghatározott területére vonatkozó igazságok egységes, szerves összefüggése: elmélet. Tehát módszeres gondolkodás nélkül nincs elmélet, de a módszer önmagában még nem elmélet. Ezt különösen helyes hangsúlyozni a módszertani kérdések vizsgálatánál, mert bár a helyes módszer kialakítása és alkalmazása egy adott tudományág területén lényeges tudományelméleti kérdés, e kérdések kidolgozásával azonban nem oldjuk meg az elmélet feladatait.⁵⁷

A helyes módszer elméletét, a módszer helyességére vonatkozó tételeket, tartalmi összefüggéseket nevezzük metodológiának, módszertannak. A logika tudománya azzal, hogy megvilágítja a marxista módszer dialektikus és materialista jellegét, kapcsolatát az ismeretelmélettel és a visszatükrözés elméletével, annak csak legáltalánosabb tételeit vizsgálja. Ezen túl a logika aligha terjeszkedhet. Miután a módszertan nem lehet elválasztani az elmélettől, a módszer és a módszertan egyes kérdéseit a legcélszerűbb az egyes tudománycsoportok területén az adott tudomány tartalmi kérdéseivel szoros összefüggésben tárgyalni. Így jutunk el ahhoz a felismeréshez, hogy a marxista módszertan kérdéseit a büntetőjogtudományban nem lehet „általános szinten” apriorisztikus módon tárgyalni, hanem vizsgálata csakis a büntetőjogtudomány érdemi kérdéseivel szoros kapcsolatban végezhető el.

A módszertan általános alapjait a dialektikus materializmus lerakta, s részletes kidolgozása a szaktudományok és a dialektikus logika művelőinek közös feladata — állapította meg Fogarasi Béla.⁵⁸ E megállapítás helyességének elismerése mellett utalni kell arra a sajátos helyzetre, amely a jogtudományok tekintetében fennáll. A tételes jogtudományok és a marxista filozófiai diszciplínák között mintegy összekötőként áll a marxista—leninista állam- és jogelmélet, amelynek egyik feladata, hogy „... a marxista társadalomtudományból az államra és jogra nézve levont általános tételeket foglalja össze...”.⁵⁹ Sajátos helyzetéből adódóan tehát az állam- és jogelméletnek feladata a dialektikus logika tételeinek lebontása a jogtudományok szintjére, a jogtudományok módszertani kérdéseinek kidolgozása. Emellett azt is meg kell állapítani, hogy az állam- és jogelmélet nemesak a marxista filozófia és társadalomtudomány általános tételeit alkalmazza az

⁵⁶ Fogarasi Béla i. m. 366. p.

⁵⁷ A módszer kérdéseinek tanulmányozásánál bizonyos fokig állandóan kísért az öncélúság veszélye. Már Hegel szellemesen megjegyezte, hogy a németek többet foglaloznak azzal, hogyan kell történetet írni, mint magával a történetírással. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a helyes módszer előfeltétele ugyan a helyes elméletnek, de a helyes módszer kidolgozása nem helyettesítheti az elméleti feladatok megoldását.

⁵⁸ Fogarasi i. m. 371. p.

⁵⁹ Vö. Szabó Imre: Hans Kelsen és a marxista jogelmélet. ÁJI Értesítője, I. köt. 1. sz. 1957. 28. p.

államra és a jogra nézve, hanem a másik oldalon az egyes tételes jogtudományok eredményeire támaszkodva általánosítja azokat, tanulmányozza és rendszerezi az állam és a jog törvényszerűségeit. A módszertan kérdéseinek kidolgozása tekintetében mindez azt jelenti, hogy nemcsak a jogelmélet feladata a marxista metodológiai tételek alkalmazásának kidolgozása a jogtudományok általános szintjére, hanem az egyes tételes jogtudományok tudományuk keretein belül tegyék vizsgálat tárgyává a módszer és a módszertan kérdéseit. Csak így vehető fel megalapozottan az állam- és jogelmélet tekintetében a jogtudományok módszertani sajátosságai általánosításának, a jogtudományok módszertana kidolgozásának igénye, így lesz az állam- és jogelmélet abban a helyzetben, hogy egyrészt a dialektikus logika általános tételeinek alkalmazásaként, másrészt az egyes tételes jogtudományok sajátosságainak általánosításaként általában és részleteiben is kidolgozza a jogtudományok módszerének és módszertanának kérdéseit. Célunk — többek között — ezzel a munkával is hozzájárulni e jogelméleti általános feladat megoldásához.

2. A metodológia lényegének megfelelően a burzsoá büntetőjogtudományban a módszertani kérdések vizsgálata szorosan kapcsolódik a burzsoá joghöléselet kérdésfeltevéséhez, melyet viszont a burzsoá társadalomtudományi gondolkodás fejlődése, az egyes filozófiai irányzatok harca befolyásol.

A XIX. század általános filozófiai irodalma a jogtudomány módszertanának kérdésre meglehetősen kevés figyelmet fordított. Kivételt talán csak *Wundt* „Logikája” jelent, amely ha nem is nagy terjedelemben, de a jogi dogmatika módszertani kérdéseit vizsgálva, foglalkozik a jogi fogalmak képzésének, a jogi meghatározás, a jogi minősítés kérdéseivel.⁶⁰ Általában ismert tény, hogy a burzsoá társadalomtudományban a módszertan kérdése meglehetősen későn, a XIX. század második felében vetődött fel az újkanti filozófia térhódítása eredményeként. Eddig a fordulatig a büntetőjogtudomány sem fordított különösebb figyelmet a problémára, s a pozitivistá jogtudomány a módszer kérdéseit csupán a jogalkalmazás és a jogértelmezés kapcsán érintette meglehetősen felszínes megállapításokkal. E felszínes megállapításokban is már benne rejlik a filozófiától független ún. jogi módszertanra való törekvés, amely a fejlődés során mindjobban kibontakozik és jellemzi a burzsoá felfogást. A metodológiai kérdések tisztázatlanságát plasztikusan jellemzi az az értékelés, melyet *Ihering* ad a probléma helyzetéről korának jogtudományában: „Egyáltalán nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy a jogászok többségénél teljesen hiányzik módszerük felfogása, hogy tudományuk jobban ismeri az összes egyéb törvényeket, mint saját törvényeit. A gyakorlatban és a gyakorlatból természetesen számukra a jogi módszer jól ismert, ez azonban inkább homályos érzések tárgya és rutin, mint világos felfogás.”⁶¹ A módszertani kérdések tisztázatlanságát mutatja, hogy a korszak büntetőjogi tankönyvei, ahogy nem határozzák meg a büntetőjogtudomány tárgyát és feladatát, úgy a módszertan kérdését sem érintik, csupán a jogértelmezés szabályainál utalnak bizonyos logikai kategóriákra, mint az ún. jogi módszertanra. A burzsoá klasszikus büntetőjogi iskola ezen hiányosságát a polgári büntetőjogtudomány is felismerte, sőt jelentősen

⁶⁰ *Wundt, Wilhelm* : Logik. Stuttgart, 1895. Band II. 2. Abt. 533—588. p.

⁶¹ *Ihering, Rudolf* : Geist des Römischen Rechts. Leipzig, 1875. Band II. 2. Abt. 310. p.

túl is becsülte akkor, amikor éppen látta a klasszikus irányzat alapvető hiányosságát a pozitivista irányzatokkal szemben. *Irk Albert* írja a következőket: „A büntetőjog dogmatikai rendszertani épülete, mielőtt a büntetőjogi új irányok részéről fenyegető nagy megpróbáltatással szembenézett volna, nem volt szilárd alapokon felépítve. A klasszikus büntetőjogi fogalmak dogmatikai konstrukciói megfelelő módszertani talaj hiányában sorvadtak... A klasszikus büntetőjognak — a maga zárt, a való élettől elvont gondolkörével — szükségképpen kellett volna normatív módszertani alapra helyezkednie, ... ezen alap csak ... megszakításokkal mutatkozik. Nem esoda tehát az egész rendszernek labilitása.”⁶² Ezekkel a megállapításokkal egyet lehet érteni, ha emellett világosan látjuk, hogy a klasszikus iskola csődjének végső okát nem módszertani megalapozatlanságában, hanem az imperializmus korszakában meghatározott társadalmi tendenciák hatására kialakuló új büntetőpolitikai igényekben kell keresni.

Jelentősen megváltozik ez a kép a XIX. század második felében, mikor is az újkantiánus eszmék behatolása és uralomra jutása a jogfilozófiában a módszertan kérdését a jogelmélet központi problémájává tette. Nem kívánjuk az újkanti jogfilozófia előretörésének társadalmi meghatározóit behatóan taglalni és e tanítás részletes kritikáját adni, miután azt a szocialista jogtudomány alapjaiban elvégezte és a közelmúlt magyar jogirodalma is foglalkozott vele.⁶³ Feladatunk annak kimutatására szorítkozik, hogy az újkanti eszmék hogyan hatottak a büntetőjogtudomány módszertani felfogására, ezért csupán az újkanti felfogás általános felvázolására és a büntetőjogtudományi módszertannal való összefüggésének bemutatására törekszünk.

Az újkantizmust az imperializmus ideológiai szükségletei hívták életre. A tőkés termelési rend ellentmondásainak kiéleződése megingatta a burzsoáziát saját eszméiben, s elfordította attól a pozitivistá filozófiától, amely eddig a burzsoá társadalom megingathatatlanságába, örökkévalóságába vetett hitét táplálta. A burzsoázia lemondott a számára mindig veszélyesebbé váló valóság megismeréséről, s olyan ideológiára volt szüksége, amely a valóság megismerését eleve lehetetlennek nyilvánítva a figyelmet az irreális világ felé fordítja. Ezt az ideológiai szükségletet volt hivatva kielégíteni az újkanti filozófia is, amely a kanti tanítások idealista, agnoszticista oldalát használta fel filozófiai tételeinek megalapozásához. Az újkanti irányzat következetesen kifejlesztett Kant apriorizmusát és transzcendentálisizmusát, a „magánvaló”-nak nemcsak megismerhetőségét, hanem létezését is tagadta, a filozófia gazdag anyagát az ismeretelméletre szűkítette le.⁶⁴ A burzsoá jogfilozófia második Kant-hatású szakasza ez az időszak, amikor tulajdonképpen nem Kantnak a joggal kapcsolatban tett megállapításai, hanem Kant általános filozófiai tételei és ezen belül is elsősorban agnoszticista ismeretelmélete kerül előtérbe. Így kerül az újkanti filozófia segítségével a jogfilozófia központjába a módszer kérdése. „A megismerés objektív tartalma, valósága és a gondolkodás szubjektív kategóriái közötti kanti kettősség végigvonul Kant egész rendszerén . . .

⁶² *Irk Albert* : A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája. Pécs, 1926. 6. p.

⁶³ *Lal. Szabó Imre* : A burzsoá állam és jogbölelet Magyarországon. Bp. 1955. VII., VIII., XI. fejezet.

Péteri Zoltán : Gustav Radbruch és a relativista jogfilozófia néhány kérdése. *ÁJI* Értesítője, II. köt. 3—4. sz. 1959. 185—190. p.

⁶⁴ *Vö. Péteri* i. m. 187. p.

A kanti dualizmus a természet szigorú oksági viszonyával szembeállítja az erkölcsi szabadság világát, az ész világát, a célokat megvalósító emberi cselekedetek világát. Ez a kettősség valójában a természet és a társadalom merev, felbonthatatlan szembeállítása, a természetben uralkodó okságnak szembeállítása a társadalomban, az emberi cselekedetekben jelentkező célokat megvalósító világgal. Ez a felfogás végül is arra a következtetésre vezet, hogy az embereket, az emberi társadalmat illetően a tudomány képtelen törvényszerűségeket megállapítani... Az újkanti filozófia így abba a társadalomfelfogásba torkollik, amely szerint az emberi történelem fejlődése megismerhetetlen, s a tudománynak ennél fogva a történelmet, az erkölcsöt, a jogot, a kultúrát illetően nem is lehet feladata a fejlődés törvényszerűségeinek feltárása, hanem csak azoknak a formális szempontoknak a megállapítása, amelyek szerint az emberek céljaikat kitűzik, s keresik hozzá a megvalósítás eszközeit.⁶⁵

Az újkanti jogfilozófia az ún. dél-német filozófiai iskola értékfilozófiájára támaszkodva *Heinrich Rickert*, *Rudolf Stammler*, *Emil Lask*, *Wilhelm Windelband* kifejtésében bontakozik ki,⁶⁶ amelyben központi helyet foglal el a módszertani dualizmus gondolata. E felfogás szerint a „Sein” és a „Sollen”, a valóság és az érték között áthidalhatatlan szakadék tátong, amelyből következik, hogy a tudomány a természet és a társadalom valóságának tanulmányozása során más módszert alkalmaz, mint az értékek kutatásánál. Az értékek világa és a létezés világa két önmagában álló zárt kört alkot, amelyből nem nyílik híd, kapcsolat a másik felé. Abból, ami *van*, nem lehet következtetést levonni arra nézve, ami *helyes*, aminek *lennie kell*. A módszertani dualizmus alapján osztják fel a tudományokat ontológikus jellegű, kauzális jelenségeket leíró természettudományokká és normatív jellegű, az emberi magatartás céljait tanulmányozó kultúrtudományokká. Ez a módszertani felfogás határozta meg a burzsoá jogtudományok kérdésfeltevéseit, tárgyak és feladataik meghatározásának módját. E kérdésfeltevés folytán a jogfilozófia elválik a jogszociológiától, s a tételes jogtudományok tárgyukat csak a jogi normában látják, míg a valóságjelenségek vizsgálatát a jogi tudományok keretein kívül helyezik. Kialakul az a formális jogtan, amely elfordul a XIX. század mind jogi, mind filozófiai pozitivizmusától és célul tűzi ki a jogtudományok megtisztítását a pozitivisták elemektől, a valóság tanulmányozásától. Így jön létre az a burzsoá jogtudomány, amelyben a legszélsőségesebb szubjektív idealizmus és agnoszticizmus a legmerevebb jogi dogmatizmussal és formalizmussal párosul.

Láttuk, hogy a fordulatot az újkanti jogfilozófia „tisztá” tudományos érvekkel hajtja végre, annak politikai tartalma azonban élesen kitűnik még a polgári jogászok előtt is. *Irk Albert* jegyzi meg — aki pedig minden szubjektív törekvése ellenére sem tudott megszabadulni a dualisztikus felfogástól —, hogy „nagyon tévednek azok, akik ebben (ti. az újkanti megalapozottságú normatív módszertani felfogásban) csak részleges filozófiai mozgalmat szem-

⁶⁵ Szabó : A burzsoá állam- és jogbölelet Magyarországon 350—351. p.

⁶⁶ E folyamatot, különös tekintettel a büntetőjogtudomány metodológiájára, a burzsoá irodalomban az értékfilozófia szemszögéből behatóan ismerteti *Hans Welzel* „*Naturalismus und Wertphilosophie im Strafrecht*” c. művében (Mannheim—Berlin—Leipzig, 1953. 41—63. p.).

lének”.⁶⁷ A normatív felfogás egyes képviselői ezt a meggyőződésüket nem is igyekeztek véka alá rejteni. *W. Sauer* nyíltan kimondja azt, amit sokan absztrakt fejtegetések mögé rejtenek; munkájának bevezetőjében odanyilatkozik, hogy művének problémafelvetésével kora szükségleteinek kíván megfelelni, korának szükségleteit pedig abban látja, hogy „az utolsó évtizedekben hatalmasan fejlett természet- és gazdaságtudományok iránti egyoldalú érdeklődés népünk ideális-morális hanyatlásának okozója... ezért a természettudományosan (mert kauzálisan) eljáró determinizmus helyébe... a büntetőjogban a teleológikus-normatív, egyedül jogosult, életigenlő és felelősségérzet fokozó indeterminizmusnak kell lépnie...”.⁶⁸

A század elején a büntetőjogtudomány problémái rendkívül kiéleződtek. A klasszikus iskola ugyan még tartja magát, de állásait — az elméletben és a törvényhozásban⁶⁹ — mind erősebben támadják a pozitivista reformirányzatok. A porondon ugyan még csak ez a két ellenfél csatázik, de már az újkanti jogfilozófia méhében megfogán és fejlődik az új ellenfél, a normatív irány, melynek legjelentősebb képviselője Hans Kelsen. A burzsoá büntetőjogtudományra az újkanti felfogás a legnagyobb hatást a kelseni tiszta jogtan formájában gyakorolta. A kelseni tiszta jogtan újkanti megalapozottsága jogirodalmunkban már kellő megvilágítást nyert,⁷⁰ ezért annak rész-

⁶⁷ *Irk* i. m. 7. p. — *Irk Albert* a normativizmust a szintetikus jogfelfogás alapjáról bírálta, amely marxista szempontból nem tekinthető másnak, mint az újkanti dualizmus ellentétei olyan feloldási kísérletének, amely maga is a „Sein” és a „Sollen”, s általában az újkanti értékkilozófia talaján áll. Emellett pedig a szintetikus jogfelfogás a maga rugalmas eklekticizmusával megfelelő átmenetet biztosított a katolikus természetjogi felfogáshoz. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy *Irk Albert*nek módszertani felfogása bizonyos önállóságot és eredetiséget adott az ezekben az erényekben egyáltalán nem bővelkedő magyar burzsoá jogirodalomban. Felfogásának kifejtését a már idézett művein kívül ld.: A normatív és explicatív módszertani felfogás a büntetőjogban. 1914. *Irk* követője a magyar felszabadulás előtti büntetőjogtudományban *Losonczy István*, aki a szintetikus felfogás pozíciójából élesen — és sok tekintetben megalapozott és figyelemre méltó érvekkel — támadta a kelseni normatív irányzatot. Ld. A mulasztás. Pécs, 1937. 42—80. p. A funkcionális fogalomalkotás lehetősége a jogtudományban. Bp. 1941. IV. V. fejezet.

⁶⁸ *Sauer, Wilhelm* : Grundlagen des Strafrechts nebst Unriss einer Rechts- und Sozialphilosophie. 1921. 17. és köv. p. Idézi *Irk Albert* i. m. 7. p.

⁶⁹ Utalunk arra, hogy az elméleti vitákon túlmenően a reformirányzatok mindjobban érvényre juttatják felfogásukat a büntetőtörvényhozásban, különösen a fiatalok és a visszaesők büntetőjogi kezelését illetően. A hazánkban 1908-ban elfogadott ún. első büntetőnovella (1908: XXXIV. te.) alapvető rendelkezéseiben a szociológiai iskola követelményeinek enged teret, intézményeit a büntetőjogi reformmozgalmak eszméire alapozza. A javaslat parlamenti vitájának egyik résztvevője már ezen túlmenve arra utalt, hogy „a Bn. büntetőjogunk átépítésének első köve, melyet követ a klasszikus elvekkel való lehető teljes szakítás”. Maga a törvényjavaslat indokolása is ezt a gondolatot fejezte ki, amikor leszögezte, hogy „a most tárgyalás alatt álló javaslat... nem válik ki a teljes revízióból, alapgondolataival az utóbbihoz, és nem a Btk-hoz fűződik, megelőzi és megalapozza a büntetőjog egészének újjáépítését”. Ld. *Szabó András* : A fiatalok és a büntetőjog. Bp. 1961. 41—42. p.

⁷⁰ Ld. *Szabó Imre* : Hans Kelsen és a marxista jogelmélet. ÁJ1 Értesítője, I. köt. 1. sz. 1957.

A normativista irányzat arra törekszik, hogy „pártatlanságát”, „semlegességét” igazolja bármiféle filozófia tekintetében. Emlékeztetni kell azonban arra, hogy ez az irányzat alapjaiban, módszertanában és feladatainak meghatározásában egy bizonyos filozófiai irányhoz kötötte le magát. Erről tanúskodik magának Kelsennek a következő kijelentése is: „Számomra teljesen világos, hogy semmiféle monisztikus világfelfogás nem ismeri és nem ismerheti el... sem a „Sein” és a „Sollen”, sem a „tartalom” és a „forma”

letes taglalását mellőzhetőnek tartjuk. A Kelsen-féle normatív iskola is a „Sein” és a „Sollen” világának áthidalhatatlan ellentétéből indul ki és a jogtudomány normatív jellegének hangsúlyozásával kiűzi a jogtudomány köréből mindazokat a valóságjelenségeket, amelyek egyrészt a jog keletkezésével, másrészt a jog érvényesülésével, hatásával kapcsolatosak. Ez a szemlélet áthatja a burzsoá tételes jogtudományokat is, hatása a büntetőjogtudományra is jelentős már. Mint fent kimutattuk, ez a felfogás érvényesült a büntetőjogtudomány tárgyának, feladatainak, terjedelmének meghatározásában.

Az ellentétek — elméleti megfogalmazásukat tekintve — a büntetőjogtudomány tárgya és módszertana felfogásának különbözőségében koncentráltak. Egyik oldalon állt a klasszikus irányzat a szükségszerűen ugyan normatív, de ténylegesen kidolgozatlan módszertani felfogásával, a másik oldalon pedig a különféle pozitivisták szemléletű és kriminológiai megalapozású reformmiskolák. Ezzel kapcsolatban fel kell figyelniünk egy rendkívül érdekes jelenségre. A büntetőjogi reformirányzatok módszertani szemléletüket eredendően a *pozitivisták filozófiáitól és a természettudományoktól* vették. Ennek ellenére — ha nem is a század elején, de a 20-as években — teljesen *beilleszkedtek az újkanti, tehát látszólag egy teljesen ellentétes filozófiai megalapozottságú módszertani dualizmus kereteibe*. E látszólagos ellentét mögött az a szoros összefüggés áll, amely általában összeköti az idealista filozófia különféle árnyalatait, s amelyen belül a pozitívizmustól az út szükségképpen a szubjektív idealizmushoz vezet. Szabó Imrének az a megállapítása, mely szerint: „... a pozitivisták állam- és jogbölcselet nem egyedül csak idealista alapjaiban, de egész tudományos módszerében és rendszerében is sok közös elemet hordoz az újkantiánus állam- és jogbölcselettel és viszont; a kettő között nincs akadály vagy ellentét, hanem csak ugyanannak az osztálynak a fejlődés különböző szakaszain jelentkező, egymásból folyó elméleteit jelentik”⁷¹ — érvényes a büntetőjogtudomány filozófiai megalapozottságára is. A klasszikus, pozitivisták és a normativisták irányzatok ellentéte csak látszólagos, a valóságban antagonisztikus ellentmondás nincs közöttük, osztály-

dualizmusát. Mégis, ha én ebben elvi ellentétet látok és felteszem, hogy el kell utasítani azt a magasabb egységet, amelyben kapcsolat van a „Sein” és „Sollen”, a forma és a tartalom között, s amely egység átfogja ezt a két egymást kizáró fogalmat, akkor lényegében nem találok más igazolást kiindulópontom számára, mint azt a becsületes választ, hogy nem vagyok monista.” (Ld. Kelsen: *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*. Tübingen, 1911. V—VI. p.) Kelsen tehát érdemben álláspontját meg nem indokolva, kiindulópontját mint bizonyítást és ellenőrzést nem kívánó posztulátumot állítja fel. Nem nehéz ebben felismerni azt a filozófiai elgondolást, amely őt az újkanti dualizmushoz fűzi: tanításának idealista jellege az osztályszerepe nem kétséges. A normativizmus esetében is lényegében a burzsoá filozófiai irányok jólismert taktikáját láthatjuk. Az új filozófiai irányzatok azért hirdetik magukat „semlegesnek”, osztályfelettinek, a filozófiai irányzatok harcában, hogy annál eredményesebben tudjanak harcolni a materializmus ellen. A normativista irányzat is, amikor hadat üzen bármely filozófiának, ténylegesen a szubjektív idealizmus talaján állva főfeladatának tartja a jogtudomány megtisztítását az oda beszívárgott materialista nézetektől. Így érthető, hogy ma a kelsen normativista irány, és maga *Hans Kelsen* is élenjár a szocialista jogfelfogás ellen vívott harcban. Ld. pl. „*The Communist Theory of Law*” London, 1955. c. művét, amely „a szerzőnek nem első, kifejezetten a marxizmus ellen írt munkája; maga utal új könyvében két korábbi művére, melyben a marxizmus államelméletével foglalkozott; úgy szólván minden művében érintette továbbá a marxista jogelméletet is”. (Szabó Imre: *Hans Kelsen és a marxista jogelmélet*. 5. p.)

⁷¹ Szabó Imre: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*. 267. p.

szerepük azonos: a kapitalista állam gazdasági alapjának és felépítményi intézményeinek a védelme. Az, hogy közülük bizonyos időszakban meghatározott történelmi körülmények között melyik lép előtérbe, a kapitalista társadalom ellentmondásos fejlődése által meghatározott.⁷² Az osztályszerepük azonosságán túl ezt a büntetőjogi irányzatok idealista filozófiai megalapozottsága is megkönnyíti. Ennek nem mond ellent az sem, hogy egyes pozitivisták irányzatok magukat dete-ministáknak vallva, elhatárolják tanításaikat az indeterminizmus idealizmusától. Közlebbi vizsgálat azonban azt mutatja, hogy ezek az irányzatok csak részkérdésekben állnak materialista — s akkor nem dialektikus és történelmi, hanem vulgáris vagy mechanikus materialista — alapokon, míg a bűnözés és a bűnözés elleni küzdelem alapvető kérdéseiben valamennyien idealisták, képtelenek eljutni a dialektikus materializmus társadalomfelfogásának szintjére. Ez teszi lehetővé, hogy ezek a látszólag ellentétes filozófiai megalapozottságú irányzatok jól megférnek az újkanti módszertani dualizmus kereteiben.

A módszertani dualizmus eszméjének behatolása a büntetőjogtudományba, megteremtette a lehetőséget a szemben álló irányzatok összeegyeztetésére, azokat közös keretbe foglalta. Érdekes tünet, hogy a büntetőjogtudományban a pozitivisták filozófia felfogása — a különféle kriminológiai megalapozású reformiskolák alakjában — akkor bontakozott ki, amikor tulajdonképpen a filozófiában és a jogfilozófiában már meghaladottá vált. Ez az időszak — mint már láttuk — a XIX. század vége, a XX. század eleje, amikor már az idealizmus általában elfordul a számára terhéssé váló valóságtól és az újkanti filozófia irracionálisába és agnoszticizmusába menekül. Ennek ellenére az imperialista állam érdekelt abban, hogy büntetőpolitikája hatásos legyen az egyre differenciáltabb és nagyobb arányú bűnözéssel szemben. Ez az igény alapozza meg a kriminológia, a bűnözés társadalmi jelenségei tudományának önálló létét, amelynek fő feladata az apologetika mellett a gyakorlati büntetőpolitika elméleti megalapozása. Ilyen körülmények között a kriminológia polgárjogot nyert a büntetőjogtudomány mellett, sőt attól függetlenül, s ugyanúgy elismerték tudományjellegében a kriminálpolitikát is. Ez a folyamat azzal a vitával volt kapcsolatos, amely a büntetőjogtudomány tárgya, jellege, terjedelme körül kialakult. Ismeretes, hogy ezeket a problémákat módszertani alapokon és módszertani érvekkel igyekeztek megoldani.⁷³ A megoldást pedig — a reformiskolák pozitivistá-

⁷² Ezen irányzatok történelmi fellépésének sorrendjét — azaz, hogy a klasszikus követik a pozitivisták irányzatok, azokat pedig a normativista — nem lehet mereven, csak egy adott történelmi dátumhoz rögzítve szemlélni. A tények azt mutatják például, hogy a lombroziánus irányzat csak időlegesen bukott meg a század elején, s tételei bizonyos fokig korszerűsített formában kerültek alkalmazásra a fasiszta Németországban. A klasszikus irányzat eszméi ugyancsak korszerűsített alakban élnek ma is a burzsoá büntetőjogtudományban (új klasszikus irányzat). A századeleji pozitivisták irányzatok büntetőpolitikai programját ma — látszólag ellentétes filozófiai megalapozással — az „új társadalomvédelem” mozgalom viszi tovább. Ezek a tények arra engednek következtetni, hogy — bár a kor társadalomtudományos gondolkodása és a társadalomtudományok helyzete általában igen erősen befolyásolják a büntetőjogi irányzatok fellépését és előtérbe nyomulását — azt végső soron a Lenin által konzervatív-reakciónak vagy burzsoá-reformistának jellemzett kormányzati módszerek váltogatása indokolja.

⁷³ „A büntetőjogtudomány metodológiai kérdései az orosz büntetőjogászok figyelmét különösen a múlt század végén, a század elején vonták magukra. A figyelem azonban elsősorban a büntetőjogtudomány kereteinek a szociológiai és a büntetőpolitikai anyag

filozófiai megalapozottságától függetlenül — az újkanti módszertani dualizmus jelentette. Így alakult ki a módszertani dualizmus keretei között a büntetőjogtudomány és az egyes ún. bűnügyi tudományok normatív és ontológikus jellegének kettőssége e tudományok felosztása tekintetében, amely napjainkig is fennáll.

Eddigi vizsgálódásainkat abban foglalhatjuk össze, hogy az újkanti filozófiára alapozott módszertani dualizmus elsődleges hatása a burzsoá büntetőjogtudományra tudányszervezési kérdésekben, a büntetőjogtudomány tárgyáról és terjedelméről kialakított felfogásban mutatkozott meg. Ezen túlmenően pedig a módszertani felfogás megalapozta a büntetőjogtudomány teleológikus-normatív és a kriminológia, pönológia ontológikus kérdésfeltevését.

Nem feladatunk jelenleg ebben a rendszertani és módszertani keretben végigkísérni a burzsoá büntetőjogtudomány és kriminológia módszertani kérdésfeltevésének útját az elmúlt ötven év során. Ehelyütt csupán azt akarjuk hangsúlyozni, hogy milyen reménytelenül ellentmondásos a bűncselekmény, a büntetés, s általában a bűnözés elleni küzdelem jelenségeit a módszertani dualizmus alapján szemlélni, amely arra kényszeríti a kutatót, hogy ugyanannak a jelenségnek más tartalmat adjon attól függően, hogy azt a büntetőjogtudomány vagy a kriminológia pozíciójából vizsgálja. Módszertani szemléletük ellentmondásosságát ma már a burzsoá büntetőjogászok is felismerik. Szinte keserű önvallomásként hatnak *Hans Welzel* szavai: „A szabadságprobléma vizsgálatából fény esik a büntetőjogtudomány és a kriminológia viszonyára. A két tudomány kijelentései... ellentétben állnak egymással. A két tudomány nemcsak módszertanilag, de ténylegesen is másként kezeli az ugyanazon tárgyú problémákat. Amíg a bűncselekmény a büntetőjogban a szabadsággal való visszaélésnek tűnik, melyet a bűnösségi szemrehányás és megtorlás követ, addig ugyanez a cselekmény a kriminológiában a környezet és az öröklés teljesen meghatározott produktumaként jelentkezik. E kijelentések kontradiktórikusan kizárják egymást.”⁷⁴ Ezt az ellentétet a modern burzsoá kriminológiában oly módon kísérlik meg feloldani, hogy felszámolják a klasszikus kriminológia determinista megalapozottságát s a természettudományi indeterminizmus és az egzisztencialista filozófia alapján a kriminológiát szubjektív és indeterminista talajon törekednek átépíteni, amely ilyen módon kerülne módszertanilag összhangba az ugyancsak szubjektív és indeterminista megalapozású büntetőjogtudománnyal.⁷⁵ Mindezek a törekvések arról tanúskodnak, hogy a módszertani dualizmus a büntetőjogtudományban is eszközül szolgál arra, hogy a tudománynak az elfordulását a valóság vizsgálatától megindokolja, s azt a szubjektivizmus és az irracionálizmus tudománytalan lejtőjére vigye.

által való kiszélesítésére irányult. Ebben a vitában, a büntetőjogtudomány terjedelme kérdésében csak részleteiben érintették a büntetőjogászok dogmatikai munkájának metodológiai kérdéseit” — írja A. A. Piontkovszkij. (Ld.: A hatályos jog tanulmányozásának metodológiájához. Ucsonie zapiszki VIJUN, Moszkva, vipuszk VI. 20. p.) Ez a megállapítás többé-kevésbé helytálló általában a burzsoá büntetőjogászok vonatkozásában. Ugyanis annak ellenére, hogy a vita jelentős részben módszertani alapokon folyt, a módszertan részletkérdéseit csak kismértékben érintette.

⁷⁴ *Welzel, Hans* : Das deutsche Strafrecht. Berlin, 1956. 121. p.

⁷⁵ E folyamat elemzését ld. *Szabó András* : Modern burzsoá kriminológiai elméletek a fiatalok bűnözéséről. Az ÁJI Értesítője IV. köt., 1—2. sz. 1961. 95—126. p.

Sargorodszkij i. m.

3. Az újkanti módszertani dualizmussal szemben a dialektikus materializmust a *módszertani monizmus* jellemzi. E módszertani monizmus a dialektikus materializmusnak azon tételén alapul, mely szerint a világ, az objektív valóság anyagi, megismerhető és egységes. A világ egységének és anyagiségának elve tükröződik abban a felismerésben, mely szerint a tudomány is egységet alkot, s csupán az anyag mozgásformáinak különbözősége alapján, a vizsgált jelenségek törvényszerűségeinek jellege alapján különülnek el a tudományok meghatározott csoportokban. A tudományok tehát tárgyukra nézve különböznek egymástól, mert a valóság különböző területeivel foglalkoznak, de ez a különbség nem abszolút, hanem viszonylagos jellegű.⁷⁶ Marx a tudomány egységét több helyen is nyomatékosan hangsúlyozta; a „Német Ideológiában” erről például így ír: „Csak egy tudományt ismerünk, a történet tudományát. A történet két oldalról tekinthető, a természet történetére és az emberek történetére osztható fel. De a két oldal nem választható el egymástól, amíg emberek léteznek, addig a természet története és az emberek története kölcsönösen feltételezik egymást”.⁷⁷ A tudomány egységéből következik a tudomány módszerének egysége is; a valamennyi tudományág részére egységes módszertani alapokat a dialektikus materializmus szolgáltatja. A dialektikus materializmus a természet, a társadalom, az emberi gondolkodás legáltalánosabb törvényszerűségeit tárgyalja, kategóriái a legáltalánosabb összefüggéseket fejezik ki, míg az egyes természet- és társadalomtudományok a jelenségek meghatározott részterületeit vizsgálják.⁷⁸ E résztudományok tárgya különösként jelentkezik a marxista filozófia tárgyának általánosságához képest. Úgy ahogy az egyes rész tudományok tárgya különös a dialektikus materializmus általánosságához képest, ugyanúgy az általános módszertani elvekhez képest különösként jelentkezik az egyes tudományok módszertana. Ha tehát a dialektikus materializmus ki is dolgozza a valamennyi tudományra érvényes marxista módszertan alapjait, a feladat a rész tudományok területén ezeknek az általános elveknek és kategóriáknak alkalmazása az adott rész tudomány tárgya sajátosságainak megfelelően. Az egyes tudományágak területén követendő módszer tulajdonképpen nem más, mint a *dialektikus materializmus általános kategóriáinak sajátos alkalmazása*.

Nem lehet tehát szó arról, hogy létezne valamiféle sajátos jogi módszer, jogi módszertan. Már az előzőkben utaltunk arra, hogy a burzsoá jogtudományt általában, s így a büntetőjogtudományt is fejlődése minden szakaszában jellemzi az önálló ún. jogi módszer kialakításának törekvése. „A sajátos jogi módszertan, s ezzel összefüggésben . . . sajátos logika kialakítására irányuló törekvések megfelelnek a burzsoá jogtudomány általános törekvéseinek, amelyek a jognak társadalmi összefüggéseiből kiragadott vizsgálatára és a jogtudománynak más tudományoktól való elhatárolására — a jognak és a jogtudománynak valamiféle „önállósítására” irányulnak.”⁷⁹ Ilyen értelemben azonban önálló jogi módszerről, módszertanról a marxista jogtudományok tekintetében nem beszélhetünk. A marxista jogtudományok, s ezek sorában a büntetőjogtudomány módszere a dialektikus materializmus, amelynek általános elvei és kategóriái e tudományágak tárgyának, jellegének

⁷⁶ Fogarasi : Logika. Bp. 1953. 368. p.

⁷⁷ Die Deutsche Ideologie. MEGA V., 657. p.

⁷⁸ Vö. A marxista filozófia alapjai. Bp. 1959. 30. p.

⁷⁹ Szabó Imre : A jogszabályok értelmezése. Bp. 1960. 10. p.

megfelelően kerülnek alkalmazásra. Amennyiben tehát a büntetőjogtudomány módszeréről, módszertanáról beszélünk, ezt csak abban az értelemben tesszük, hogy a dialektikus materializmus általános tételeit sajátosan kell alkalmazni tárgyának különösségéhez képest. A büntetőjogtudomány módszere, módszertana megjelölésnek tehát viszonylagos értelme van, azt a viszonyt fejezi ki, amely a dialektikus materializmus mint a marxista tudományos módszer általánossága és az egyes rész tudományok módszerének különössége között fennáll.

Mindezek arra is utalnak, hogy a dialektikus materializmus módszertani tételeit nem lehet mechanikusan átvinni egy adott tudományág, a jelen esetben a büntetőjogtudomány területére. Ez éppen olyan, csak más előjelű hiba lenne, mint a fenti általános tételek alkalmazásának általános tagadása. Nézetünk szerint a módszertani kérdések tisztázatlansága miatt számos tévedés történt a büntetőjogtudomány területén annak következtében, hogy a dialektikus materializmus kategóriáit mereven, a büntetőjogtudomány tárgyából adódó sajátosságok figyelembevétele nélkül alkalmazták.⁸⁰ Ezekre a nézetekre a későbbiekben visszatérünk.

Így tehát arra a következtetésre jutottunk a tudományok egysége és az egyes tudományok tárgyának sajátosságaiból kiindulva, hogy a büntetőjogtudomány módszertanának kidolgozásánál a dialektikus materializmus tételeire kell támaszkodni. Figyelembe kell azonban azt is venni, hogy a jogtudományok egészére nézve az állam- és jogelmélet hivatott a módszertani kérdések kidolgozására és általánosítására. Tehát mikor az egyes szaktudományok hozzáfognak módszertani sajátosságaik vizsgálatához, a dialektikus materializmus módszertani alapjain kívül figyelembe kell venniük az állam- és jogelmélet megállapításait, a jogtudományok egészére vonatkozó módszertani tételeit. A büntetőjogtudomány módszertani alapproblémáinak vizsgálatánál ilyen módon az első tisztázandó kérdés, hogy a dialektikus materializmus és az állam- és jogelmélet általános módszertani tételei hogyan érvényesülnek a büntetőjogtudomány területén, alkalmazásuknak milyen sajátosságai vannak. Ez a kérdésfeltevés felöleli annak a részproblémának vizsgálatát is, hogy a dialektikus materializmus egyes kategóriái milyen különös jelentőségre tesznek szert a büntetőjogtudomány módszertanában. A kérdést azonban nemcsak ebben a formában indokolt feltenni. A tudományos vizsgálódás előfeltétele, hogy egy tudományág számot tudjon adni fogalmainak eredetéről, struktúrájáról, összefüggéseiről. Tehát választ kell adni arra a kérdésre is, hogy a büntetőjogtudomány alapvető kategóriái honnan veszik eredetüket; vajon ezek a büntetőjogi normák logikai általánosítása útján jönnek létre, vagy pedig eredetük a büntetőjogtudomány keretein kívül keresendő. A kétfajta kérdésfeltevés azonban nem ellentétes,

⁸⁰ Az ilyen jellegű hibák szorosan kapcsolódtak ahhoz a harchoz, amelyet a népi demokratikus államokban az 50-es évek elején a szocialista jogtudomány megteremtéséért vívtak, s amelynek keretében a burzsoá felfogás ellenében erőteljesen hangsúlyozták, hogy a jogtudományok területén a tudományos megismerés egyedül helyes módszere a dialektikus materializmus. Ez a szemlélet érvényesül pl. *Oancea, I.*: „A büntetőjog metodológiájáról” e. kisebb tanulmányában is (Ld.: *Justiția Nouă*, 1951. 4. sz. 380—385. p.) Ennek a tételnek a hangsúlyozása és előtérbe állítása az adott körülmények között indokolt volt, a hibák abból adódtak, hogy a szocialista jogtudomány későbbi megerősödése és fejlődése idején elmulasztotta ennek a tételnek a differenciált kezelését.

hanem lényegében ugyanannak a problémának a két oldalát világítja meg, s kielégítő megválaszolása is a probléma kétoldalú vizsgálatát igényli.

4. A megismerésnek a természeti és a társadalmi jelenségekre egységes tudományos módszere: a dialektikus materializmus módszere, a materialista dialektika. Emlékeztetőül és kiindulópontként szögezzük le a szocialista dialektikus módszernek azokat az általánosan elismert tételeit, amelyek a jogtudomány szemléletét és módszerét meghatározzák. Ebből a célból idézzük egy nemrég megjelent jogelméleti munkának összefoglaló jellegű megállapításait. „... a marxista—leninista jogtudomány a burzsoá jogtudománnyal szemben, a jogi jelenségek vizsgálatánál nem abból indul ki, hogy azokat eleve adottaknak, változatlanoknak tekintse és elszigetelje, azaz egyéb társadalmi jelenségekkel való összefüggésükből kiszakítottan szemlélje. A marxista—leninista jogtudomány, a materialista dialektika módszerével mindenekelőtt az egyes jogi jelenségeket más jogi jelenségekkel kapcsolatban, a jogi jelenségek egységének részeként vizsgálja, a jogi jelenségeket pedig alakulásukban, fejlődésükben, mozgásukban igyekszik megragadni; azokat az erőket és tényezőket, azokat az ellentéteket tárja fel, amelyek a jogfejlődést meghatározzák és mozgatják. A jogi jelenségeknek e fejlődését, az ellentéteknek e küzdelmét és azoknak az adott jelenségek, jogintézmények és jogrendszeren belüli egységét azonban a marxista—leninista jogtudomány nemcsak a jogi jelenségek világán belül vizsgálja, hanem a jelenségeket más társadalmi jelenségekkel veti össze, azokkal összefüggésben elemzi, s ezáltal a jogot a társadalmi jelenségek sorában elfoglalt helyének és szerepének megfelelően ismeri és ismerteti meg. Materialista jellegénél fogva a marxista—leninista jogtudomány a jogot a társadalom gazdasági alapjain nyugvó felépítmény részeként, végső fokon a termelési viszonyok által meghatározott jelenségeként fogja fel, s a jognak e gazdasági alap által való meghatározottságában tárja fel a jogfejlődésnek, a jog mozgásának végső okát, valamint a jognak a gazdasági alapra való visszahatását, azaz a jog társadalmi szerepét.”⁸¹

A marxista dialektikának ezek az általános tételei a maguk általános-ságában érvényesülnek a büntetőjogtudomány területén is. Ezek az általános tételek azonban bizonyos sajátosságokon keresztül nyilvánulnak meg; *alkalmazásuk sajátosságait az határozza meg, hogy a társadalmi jelenségek egy meghatározott szűkebb területén, a bűncselekmény, a bűnözés és a büntetés, illetve a bűnözés elleni küzdelem társadalmi jelenségeinek területén kerülnek alkalmazásra.* Tehát a büntetőjogtudomány módszertani sajátosságait tárgya határozza meg, a tárgy sajátosságai hatnak alakítólag a módszerre. Ebben az értelemben beszélünk arról, hogy minden tudomány módszerét az adott tudományág határozza meg. Az egyes tudományok módszertana ennyiben viszonylag önálló a materialista dialektikához képest; ezen a határon túl azonban a módszer önállóságának állítása a materialista dialektika ignorálásához, az idealista álláspont felújításához vezet.

A büntetőjogtudományban, mint az emberi megismerés más területén is, a megismerés eredményeit kategóriák és fogalmak fejezik ki, azokban tükröződnek az objektív valóság jelenségei, illetve e jelenségek közötti kapcsolatok. Ezek a kategóriák és fogalmak — mint a jelenségek közötti objektív viszonyok kifejezői — egymással is szoros kapcsolatban állnak, összességük

⁸¹ Szabó Imre : A jogszabályok értelmezése. Bp. 1960. 113. p.

alkotja a tudomány rendszerét. A büntetőjogtudomány nemcsak kialakítja a kategóriát, hanem megállapítja azok egymáshoz való viszonyát az objektív valóság összefüggései alapján, tehát a kategóriák kialakítására irányuló vizsgálódás, amennyiben igényt tart a tudományos jelzőre, az objektív valóság menetét követi. A büntetőjogtudomány tárgyánál fogva a társadalmi élet jelenségeinek konkrétabb kapcsolatát, összefüggéseit tárja fel, mint a dialektikus materializmus, azonban a büntetőjogtudomány által vizsgált jelenségek benne foglaltatnak azokban az általános összefüggésekben is, amelyeket a marxista filozófia vizsgál.

Ebből folyik a kapcsolat a dialektikus materializmus és a büntetőjogtudomány kategóriái között. Mind a dialektikus materializmus, mind a büntetőjogtudomány kategóriái tehát az objektív valóságot, annak jelenségeit s a jelenségek közötti összefüggéseket tükrözik, a két kategória-csoport között fokozati különbség van, a dialektikus materializmus kategóriái magasabb szinten, teljesebben vizsgálják azokat.⁸²

Ez az indoka annak, hogy miért nem lehet a materialista dialektika mint a marxista módszertan tételeit mereven, a maguk általánosságában alkalmazni a büntetőjogtudomány területén és annak, hogy a büntetőjogtudomány tekintetében azok alkalmazásának sajátosságairól kell beszélni.

Tanulmányunk keretei nem teszik lehetővé, hogy érdemben is megvizsgáljuk azt, hogy a materialista dialektika alapvonásai hogyan nyernek alkalmazást a büntetőjogtudományban. Ehelyett inkább arra fordítjuk figyelmünket, hogy a büntetőjogtudomány módszertanában a materialista dialektika mely kategóriáinak alkalmazása nyer különös jelentőséget, hogy a dialektika egyes kategóriái hogyan nyomulnak előtérbe a büntetőjogtudomány sajátos tárgyának és feladatainak megfelelően. Ennek kifejtésével fogunk bizonyos értelemben feleletet adni az első helyen feltett kérdésre is, azaz arra, hogy a materialista dialektika tételei milyen sajátosságokat mutatnak a büntetőjogtudományban való alkalmazásuk során.

Lehetséges-e a büntetőjogi normát önmagában megismerni, vagy pedig a büntetőjogi norma megismeréséhez vezető útnak „metajurisztikus” szakaszai is vannak? — Ez az a kérdés, mellyel elsősorban szembe kell nézni, mert elsődlegesen itt tér el a burzsoá és a marxista jogfelfogás. A burzsoá „jogi módszertan” legkövetkezetesebb képviselői — elsősorban a kelsen-i normatív irányzat — szerint a norma megismerhető önmagában, illetve a normát csakis azzal a feltétellel tartják megismerhetőnek, ha a megismerés köréből kivonunk minden, a jog keletkezésére, módosulására, hatására vonatkozó „metajurisztikus” elemet. *Kelsen* a jogi norma alapjainak, keletkezésének egész kérdését kizárja „tiszta” tudománya keretéből, mégpedig kizárólag módszertani okokból; a jogi norma létrejöttének kérdéseit szerinte egy más, nem normatív módszerrel dolgozó tudománynak, a jogszociológiának kell vizsgálnia.⁸³ E módszertani felfogás alapjául pedig a már ismertetett újkanti módszertani dualizmus, a „Sein” és a „Sollen” világának merev szembeállítására szolgál; így válik az elmélet lényegévé a módszer, így határozza meg már eleve a módszer az elmélet kérdésfeltevését és a válaszadás kereteit.

⁸² *Gindev, Panajot* : A dialektikus materializmus egyes kategóriáiról és azok alkalmazásáról a büntetőjogban és a büntető eljárásban. Szófia, 1956. 249—250. p.

⁸³ *Szabó Imre* : Hans Kelsen és a marxista jogelmélet. AJI Értesítője, I. köt. 1. sz. 10. p.

A kelsen-i normativizmus nemcsak módszertanában, hanem elméletében is idealista. Ez megmutatkozik abban, hogy a) a jogot társadalmiságától megfosztja, pusztá normává redukálja, b) a jogot kiszakítja a társadalmi összefüggések rendszeréből, c) tagadja a jog okozatosságát, s a kauzális viszony helyére az ún. normatív viszonyt állítja.⁸⁴

A dialektikus materializmus nem tagadja az emberi célok, követelmények létezését és azok jelentőségét a társadalomban. Nem ismeri el azonban a „Sein” és a „Sollen” világának szembeállítását, mert az ilyen felfogás helytelenül, antidialektikus módon tükrözi a világ objektív jelenségeinek összefüggését. A „van” és a „kell” világa között a marxista felfogás szerint nincs áthághatatlan válaszfal, az emberi magatartás céljai, követelményei a valóság tényei által meghatározottak, azokon alapulnak és azok tekintetében érvényesülnek. A „van” és a „kell” világa helytelen és mechanikus újkanti megkülönböztetésének eredményeként az elmúlt félévszázad burzsoá jogi gondolkodására a kettő egymást kizáró jellegének teherterele nehezedett „elsősorban azért, mert a „kell” a valósághoz, a jog esetében a társadalmi valósághoz való kötöttségét — illetőleg magának a társadalomnak objektív törvények által uralt valóságjellegét — nem volt hajlandó elismerni”.⁸⁵

A „Sein” és a „Sollen”, a forma és a tartalom kanti kategóriáinak merev szembeállítását már Hegel fel kívánta oldani „A logika tudományá”-ban, de dialektikája csak a múltra irányult, nem volt képes megoldani a „Sein” és a „Sollen” problémáját a társadalmi fejlődés vonatkozásában.⁸⁶ A marxista felfogás szerint az emberi magatartás céljai, a követelmények, a „kell” a társadalom történelmi fejlődésének gyakorlatán alapul. Minden emberi célkitűzés realizálásának feltétele, hogy a gyakorlat az objektív valóság megismerésén alapuljon, hogy a „kell” a „van”-on, az objektív létezésen alapuljon. Az emberi célok, követelmények tehát, amíg a valóságban nem realizálódnak, mint a „kell” kategóriája lépnek fel, azonban nem a valóságtól függetlenül, hanem azon alapulva, kifejezve az objektív valóság fejlődésének tendenciáját. „A „van” és a „kell” dialektikus egységet képeznek. A „van” szüli a „kell”-t és a „kell” átalakul „van”-ná, létezővé.”⁸⁷ A marxista filozófiának ezek a tételei közvetlen jelentőséggel bírnak a jogra. A meghatározott társadalmi viszonyt kifejező jogi norma követelményt állít fel az emberi magatartással szemben. Ilyen módon a jogi norma erősíti, védi és szabályozza a már kialakult társadalmi viszonyokat, de meghatározott követelmények felállítására útján lehet a létező társadalmi viszonyok megváltoztatásának eszköze is. A szocialista jog sajátossága éppen abban áll, hogy normatív ereje nem csupán ered a valóságból, hanem a jogtételekben meghatározott követelményeivel pozitíven hat vissza a társadalmi valóság fejlődésére. Emellett a társadalmi valóság olyan, a fejlődésnek megfelelő tendenciáit és elemeit emelheti a jogszabály útján szankcionált követelmény szintjére, amelyek a társadalmi folyamatban még csak csirájukban jelentkeznek. „Azzal a ténnyel azonban, hogy az állam az objektív társadalmi folyamatot jogszabállyá absztrahálja, rendezzi, a fejlődés szempontjából lényeges vonásait kiemeli és követelményként határozza meg, ... a tár-

⁸⁴ Szabó uo. 31—32. p.

⁸⁵ Kulesár Kálmán: A jogszociológia problémái. Bp. 1960. 258. p.

⁸⁶ Piontkovszkij: A hatályos jog tanulmányozásának metodológiájához. 25. p.

⁸⁷ Piontkovszkij i. m. 25. p.

sadalmi valóságnak magát a folyamatot is előrevivó jogi formát ad, a társadalmi folyamatot az egész társadalom érdekeinek megfelelő módon viszi előre.”⁸⁸ A jog társadalmi meghatározottságában és a jog visszahatásában a gazdasági alapra és a felépítményre tehát a „kell,” és a „van” viszonyának dialektikus egysége lép elő. Mindez egyben azt is jelenti, hogy tudományosan és logikailag is tarthatatlan a burzsoá jogi metodológiának a felfogása, amely mint láttuk, a „kell” és „van” világának feloldhatatlan ellentétére épül. *A marxista jogtudományok módszertana tekintetében a dialektikus materializmusnak azok a kategóriái jelentősek különösen, amelyek a „kell” és a „van” világának dialektikus egységét, a társadalmi jelenségek és jogi formák kapcsolatát tükrözik, amelyek a „van”-tól a „kell”-ig tartó folyamatot és a „kell”-nek „van”-ná való átalakulását fejezik ki.*

A „kell” és „van” dialektikus egységét tükröző ilyen kategóriák a *forma* s a *tartalom*. A forma és a tartalom dualizmusán, amelyet a burzsoá filozófiában és jogfilozófiában ugyanolyan merev és áthághatatlan ellentétként fognak fel, mint a „Sein” és a „Sollen” kategóriát, alapul lényegileg az egész burzsoá büntetőjogi dogmatika.⁸⁹ A burzsoá büntetőjogi dogmatikára jellemző a jogi normának a társadalmi-politikai tartalomtól elszakított felfogása.

Ismeretes, hogy a marxizmus klasszikusai ismételten maró gúnnyal ostorozták a burzsoá „jogászai világnézetnek” ezt az alapvető vonását. . . „A hivatásos politikusoknál, a közjog teoretikusainál és a magánjogászoknál veszendőbe megy az összefüggés a gazdasági tényekkel. Mivel a gazdasági tényeknek minden egyes esetben jogi indító okok formáját kell magukra öltetniük, hogy törvény formájában lehessen őket szentesíteni, és mivel ennél természetesen tekintettel kell lenni az egész már érvényben lévő jogrendszerre, ezért azt hiszik, hogy a jogi forma minden és a gazdasági tartalom semmi” — írja Engels.⁹⁰ És Marx pozitív élel fejtette ki, hogy „. . . a jogi viszonyok . . . nem érthetők meg sem önmagukból, sem az emberi szellem úgynevezett általános fejlődéséből, hanem azokban az anyagi életviszonyokban gyökereznek, amelyeknek összességét Hegel, a XVIII. századbeli angolok és franciák példájára, „polgári társadalom” néven foglalja össze, és hogy a polgári társadalom anatómiája a politikai gazdaságtanban keresendő.”⁹¹ A klasszikusoknak több esetben nagyon is pozitív és konkrét állásfoglalásai nyomán⁹² a szocialista jogtudomány létrejöttétől kezdve egyöntetűen vallja a jognak formaként való felfogását. A forma és a tartalom ilyen felfogásából következik viszont az a módszertani tétel, hogy a jogi norma, s így a *büntetőjogi norma sem ismerhető meg önmagában, hanem csak társadalmi-politikai tartalmán keresztül. A büntetőjogi norma megismerésének útja a jogot végső sor-*

⁸⁸ *Kulcsár* : A jog nevelő szerepe a szocialista társadalomban. Bp. 1961. 47. p.

⁸⁹ „A forma elszakadása a tartalomtól, ez általában szólva, a kantista filozófia egyik legáltalánosabb vonása” — mutat rá ezzel kapcsolatban *Piontkovszkij* (i. m. 27. p.).

⁹⁰ *Engels* : Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. Marx—Engels: Válogatott Művek, Bp. 1949. II. köt. 392—393. p.

⁹¹ *Marx* : Előszó „A politikai gazdaságtan bírálatához.” Marx—Engels: Válogatott Művek, Bp. 1949. I. köt. 339. p. Ismeretes, hogy Marx a „polgári társadalom” hegeli kifejezésén fejlődésének korábbi szakaszában is a termelési viszonyok összességét értette.

⁹² Ld. például *Engels* rendkívül világos okfejtését a burzsoá magánjog formájának a konkrét történelmi-társadalmi viszonyok által meghatározott különbözőségéről. Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása, i. m. 391—392. p.

ban létrehozó társadalmi viszonyoknak a megismerésén, s a jogalkalmazás társadalmi-politikai hatásának megismerésén keresztül vezet. A jogra vonatkozó vizsgálódásnak ezért alapvető módszertani tétele a forma és a tartalom dialektikus kategóriáinak alkalmazása.

Ezt az általános tételt azonban konkretizálni kell a büntetőjogtudomány módszertana vonatkozásában. A kérdés ugyanis az, hogyan jelentkezik a tartalom és a forma a büntetőjogszabály viszonyában? A forma kérdése viszonylag egyszerű, mert a forma a büntetőjogszabály tekintetében is úgy jelentkezik, mint általában a jog tekintetében, azaz a büntetőjogszabály maga a forma. A probléma tehát tulajdonképpen a büntetőjogszabály tartalmát illetően merül fel. Itt ugyanis felvetődik a büntetőjog sajátos jellege, amely megkülönbözteti a büntetőjogot a többi jogágazattól. Amíg a többi jogágazatban az egynemű társadalmi viszonyok többé-kevésbé közvetlenül fejeződnek ki, s a jog funkciója azok szabályozásában realizálódik, addig a büntetőjogban a legkülönbözőbb társadalmi viszonyok tükröződnek, funkciója elsődlegesen védelmi jellegű. *A büntetőjogban a társadalmi viszonyok alapvetően, mint a védelem tárgyai nyerne kifejezést.* A büntetőjogi norma tartalma tehát elsősorban a konkrét rendelkezésekben és általában védett társadalmi viszonyok feltárása útján ismerhető meg. Ez a módszertani tétel adja meg a bűncselekmény tárgyára vonatkozó büntetőjogi kutatások jelentőségét és tartja az ilyen irányú vizsgálódásokat az aktuális szinten.⁹³

A büntetőjogszabály megismeréséhez vezető út a jogi formától a társadalmi-gazdasági tartalom felé halad, s ezt az utat a történeti és a logikai kategóriák segítségével tesszük meg. A történeti és a logikai olyan filozófiai kategóriák, amelyek a megismerés logikai menete, és a jelenségek történelmi fejlődésének menete közötti kölcsönös viszonyt tárják fel, „Történelmin magának a reális tárgynak a mozgását értjük, a logikain pedig a történelmi visszatükrözését.”⁹⁴ Hegel, aki ugyan egyszerűen megértette a történelmi és logikai dialektikáját, ezt is idealista módon magyarázta; nála a történelem követi a logikát az eszme önkifejlődésében vezető úton. A valóságban a viszony fordított, a történelmi az elsődleges, a logikai a másodlagos, a logikai csupán visszatükrözi a történelmi mozgását. A jelenségeket csak keletkezésükben, fejlődésükben, pusztulásukban, azaz történetiségükben ismerhetjük meg helyesen, amelyek a logikai keretében tükröződnek. Ezért a logikai oldal nagyban-egészében egybeesik a történeti oldallal. A történeti és a logikai egységesek, de nem azonosak, csak a legfőbb mozzanatokban, lényeges vonásokban esnek egybe. A logikai ugyanis nem ismétli meg a történelmit minden részletében, nem követi a történeti fejlődés kitérőit és vargabetűit, hanem újraalkotja azt, ami a legfőbb, ami a történelem lényege. A logikai a véletlenektől megtisztított, leglényegbevágóbb törvényszerűségeiben kifejezett történeti, azaz nem más, mint „... a történelmi tárgyalás, csak a történelmi forma és a zavaró véletlenek kiküszöbölésével. A gondolatmenet-

⁹³ Sajnos ennek a módszertani tételnek a felismerése mellett is a szocialista büntetőjogtudomány egyik legelhanyagoltabb területe a bűncselekmény tárgyának kérdése. A nem nagyszámú tanulmányokon kívül — amelyek elsősorban a szovjet jogászok tollából erednek — az egyetlen monografikus feldolgozást B. Sz. Nyikiforov nyújtja „A bűncselekmény tárgya” c., Moszkvában 1960-ban megjelent művében. A magyar jogirodalomban viszont ez ideig teljesen hiányzik a kérdést a maga elméleti teljességében megvilágító munka.

⁹⁴ A marxista filozófia alapjai. 367. p.

nek ugyanazzal kell kezdődnie, amivel a történelem kezdődik, tovább menete sem lesz egyéb, mint a történeti folyamat tükörképe, elvont és elméletileg következetes formában, helyesbített tükörkép, de a helyesbítés olyan törvények szerint történik, melyeket maga a történelem tényleges menete szolgáltat, amennyiben minden mozzanat teljes érettségének, teljes mintaszerűségének fejlődési pontján vehető szemügyre”,⁹⁵ — mutat rá *Engels*. A történelmi és logikai egysége megnyilvánul hatásában; ugyanis történelmi megközelítés logikai nélkül perspektívátlan, a logikai megközelítés pedig, történelmi nélkül tartalmatlan. Lehetetlen a jelenség lényegének a feltárása, ha nem vesszük figyelembe reális történetét; a logikai célja a fejlődési folyamat tanulmányozása alapján a lényeg feltárása. Ennek érdekében a jelenséget fejlődésének azon a pontján kell szemügyre venni, amelyen a folyamat — *Engels* kifejezésével élve — elérte „teljes érettségének, teljes mintaszerűségének fejlődési pontját”.

A történeti és a logikai kategóriái adják meg a kulcsot a büntetőjog-szabály tartalmának és formájának feltárásához. A marxista módszertanban a történeti tehát nem azonos a burzsoá történeti iskola múltba néző, konzervatív felfogásával, hanem a történeti kategóriája éppen a fejlődést, a változást ragadja meg.⁹⁶ A történeti segítségével ragadhatjuk meg a büntetőjogi norma tartalmának társadalmi-gazdasági mozgását, fejlődését, változását; éppen ezért a történeti egyben mint konkrét jelentkezik.⁹⁷ A büntetőjog-tudomány egyik központi feladata a büncselekmény tartalmának, a társadalomra veszélyesség fogalmának feltárása, amely elsősorban a konkrét, történelmi szemléletet követeli meg.

5. Valamely tudományág módszertanához szorosan hozzátartozik annak a kérdésnek a tisztázása, hogy alapvető tudományos fogalmait honnan származtatja. Ez kapcsolódik ahhoz a további kérdéshez, hogy mi az adott tudományág viszonya a többi tudományághoz, társadalomtudomány esetén különösen a filozófiához, amelynek megválaszolása alapvetően befolyásolja a tudományok osztályozása problémáival összefüggő felfogásokat is. Jelenleg nem áll módunkban a büntetőjogtudomány viszonylatában e szorosan egymáshoz kapcsolódó kérdés csoportokat a maguk egészében és összefüggésükben megvizsgálni, meg kell elégednünk azzal, hogy az alapvető kérdések tisztázásával számot adunk a büntetőjogtudomány alapvető tudományos fogalmainak eredetéről.⁹⁸

A burzsoá büntetőjogi dogmatikára jellemző, hogy alapvető fogalmait a normatív anyag általánosítása eredményének tartja. Ebből az álláspontból következik a burzsoá jogdogmatika filozófiaellenessége, a filozófiai

⁹⁵ *Engels*, : Marx Károly: „A politikai gazdaságtan bírálatához.” Marx—Engels Válogatott Művek, Bp. 1949. I. köt. 350. p.

⁹⁶ Vö. *Szabó Imre* : A jogszabályok értelmezése. 201. p.

⁹⁷ Vö. *Kulcsár* : A ténykutatások jelentősége a jogi jelenségek megismerésében. ÁJI Értesítője, köt. 4. sz. 504—505. p.

⁹⁸ Kétségtelen, hogy valamely tudományág alapvető tudományelméleti kérdései közé tartozik tárgyának, módszertani alapjainak megjelölésén kívül a tudományok rendszerében való elhelyezése, más tudományágakhoz való viszonyának meghatározása is. Tanulmányunk az első kérdés csoportra igyekszik választ adni, azonban jelezni kívánjuk, hogy a büntetőjogtudomány rendszerezése kérdéseit kifejezetten csak technikai nehézségek miatt rekesztettük ki vizsgálódásunkból. E kérdések tisztázását feladatunknak tartjuk és a közeljövőben kívánjuk elvégezni, annál is inkább, miután az erre vonatkozó igényt jogirodalmunkban több oldalról is felvetették.

rendszerek iránti közömbössége is, melynek hirdetésével a tudomány tárgyilagosságát, pártatlanságát kívánják bizonyítani. Ez az álláspont nemcsak az ún. pozitivista jogtudományra, hanem az újkanti megalapozottságú újkantista és normatív irányzatra is jellemző.⁹⁹ Az ilyen rendkívül határozott és sokszor a filozófiával szemben harciasnak tűnő állásfoglalások ellenére a tények azt mutatják, hogy a büntetőjogtudomány alapvető fogalmainak elméleti konstrukcióiba a burzsoá büntetőjogászok mindig meghatározott világnézetüket viszik bele, a kérdések megválaszolásánál meghatározott filozófiai irányzatok alapvetéséből, módszertani kategóriáiból indulnak ki.¹⁰⁰

A büntetőjogi dogmatika tudományos fogalmainak konstrukciója azonban nemcsak általában a világnézet, a filozófia által befolyásolt és meghatározott, hanem az egyéb társadalomtudományok eredményei által is. A burzsoá büntetőjogtudomány egész fejlődése, irányzatainak harca többek között azt mutatja, hogy „... a büntetőjognak társadalmi-történelmi meghatározottsága nemcsak a büntetőpolitikai szükségletek általi meghatározottságot jelenti, hanem a társadalomtudományok állása és a lélektan tudományának állása is meghatározta azt az elméleti formát, ahogyan a büntetőjogelméletben a büntetőpolitikai szükségletek kifejtése és indokolása, igazolása végbe ment”.¹⁰¹ Elsősorban a bűncselekmény és a büntetés mint a büntetőjog központi szerepet betöltő fogalmainak kiépítésében nyilvánul meg a fenti módon jellemzett társadalmi-történelmi meghatározottság, miután a társadalom ezekre a kérdésekre mindig az uralkodó filozófia és a korabeli tudományok állásának megfelelően igyekezett választ keresni. A tétel azonban bizonyítható az egyéb büntetőjogtudományos fogalmak, mint például a bűnösség, beszámíthatóság, okozati kapcsolat stb. tekintetében is, s a bizonyítást a szocialista jogdogmatika már többé-kevésbé elvégezte. A büntetőjogtudomány és a büntetőjog egész fejlődéstörténete azt mutatja, hogy kategóriái mindig tükrözték bizonyos fokig korának társadalomtudományos gondolkodását, amely többek között azt eredményezte, hogy kategóriáinak kiépítésében mindig bizonyos szerepet játszottak a jogtudományon kívül

⁹⁹ A fentiekben már említettük a kelsen-i irányzat „filozófiai közömbösségét”. A pozitivista irányzatok vonatkozásában a bővebb fejtegetés helyett idézzük most a bioszociológiai irányzat egyik vezéralakját, *Franz v. Lisztet*. „Az ilyen (filozófiai) szempontokat én határozottan elutasítom, mert azok kívül esnek a büntetőjogtudomány keretein. Nem szeretnék érthetetlen lenni ebben a kérdésben. A tudomány tulsó oldalán terül el a hit birodalma. Aki a megismerés kanti kritikájának értelmében szükségesnek tartja szigorúan elhatárolni egymástól ezt a két területet, az ezzel együtt nem tagadja létezésük egymástól való függetlenségét. Minden átnemetet a hit területéről a tudományos megismerés területére a legnagyobb szigorúsággal meg kell akadályozni. A metafizikai spekulációknak, még ha azok „a büntetőjog abszolút elméletének” köntösében lépnek is fel, nincs semmi közük a tudományhoz, pontosabban a büntetőjogtudományhoz.” (*Liszt*: *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Bp. II. 297. p.) Ez a tudományos „credo” igen szépen és határozottan hangzik, csak egyetlen hibában szenved, hogy nem felel meg a tényeknek. A marxista jogelmélet és a büntetőjogtudomány több oldalról is megvilágította Lisztnek és az egész pozitivista iránynak meghatározott viszonyát az egyes burzsoá filozófiai iskolákhoz. Liszt tanításának filozófiai meghatározottsága a burzsoá irodalomból is jól ismert, azt kimerítően taglalja *Welzel*, ld.: *Naturalismus und Wertphilosophie im Strafrecht*. 22—40. p.

¹⁰⁰ *Piontkovszkij* idézett tanulmányában (48—53. p.) részletes elemzés alapján kimutatta, hogy egyrészt a vulgár materialista, másrészt az újkanti nézetek hogyan hatottak a burzsoá büntetőjogtudományban olyan kérdések megválaszolására, mint az okozati kapcsolat, bűnösség, jogellenesség fogalmi kialakítása.

¹⁰¹ *Szabó András*: *A fiatakorúak és a büntetőjog*. Bp. 1961. 157. p.

fekvő elemek, más tudományágak eredményei, kategóriái, tudományos problémái. Ezt a jelenséget a büntetőjogtudományi gondolkodás olyan sajátosságának tekinthetjük, amely egyaránt jellemzi mind a burzsoá, mind a szocialista büntetőjogtudomány fejlődését. Míg azonban ezt a burzsoá jogtudomány egyes irányzatai éppen osztályjellegének lepezése érdekében tagadni és ködösíteni igyekeztek, vagy azt egyszerűen nem ismerték fel, a szocialista büntetőjogtudomány feltárja és tudatosan vallja.

Nem elég tehát azt hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi dogmatika fogalmainak kiépítésében a materialista dialektika kategóriáira támaszkodik, azokat sajátos módon alkalmazza, hanem rá kell mutatni azokra az egyéb tudományokra és eredményeikre, melyekre a büntetőjogtudomány fogalmainak kiépítésében támaszkodik.

Nem lehet feladatunk jelenleg e módszertani tételünkkel kapcsolatban az egyes büntetőjogtudományi kategóriák konstrukciós problémáinak taglalása. Ha a következőkben mégis érintjük a bűnösség kategóriájának ilyen problematikáját, ezt egyáltalán nem a konkrét kérdések megoldásának igényével tesszük, hanem inkább annak igazolására, hogy a probléma csak a módszertani kérdések tisztázásával és a marxista metodológia következetes alkalmazásával oldható meg.

Utaltunk már az előzőkben arra, hogy bizonyos hibákra vezetett a büntetőjogtudományban annak a módszertani tételnek merev, túlfeszített értelmezése, mely szerint a büntetőjogtudomány kategóriáinak kiépítésében alapvetően a materialista dialektika tételeire, kategóriáira támaszkodik. Ilyen nézetekkel találkozunk a bűnösség gondolkörében is. *Kádár Miklós* hangsúlyozza, hogy „... a büntetőjog tudománya nem használhat más fogalmakat, mint amelyekkel a marxista ismeretelmélet él. Az „ok” és az „okozat”, a „szükségyszerű” és a „véletlen”, a „cselekvés” és a „mulasztás” éppen úgy a marxista ismeretelméletbeli fogalmával azonos jelentőségű a szocialista büntetőjogban, mint a „szándékosság” vagy a „gondatlanság”.¹⁰²

Nem kívánunk foglalkozni a *Kádár Miklós* által felvetett valamennyi marxista ismeretelméleti kategória büntetőjogi alkalmazásával. Ezt a feladatot csak külön beható vizsgálódás oldhatja meg, s az ilyen vizsgálódás esetleg azt is kimutatja, hogy ezek a kategóriák sem változatlanul kerülnek alkalmazásra a büntetőjogtudományban, hogy például az okozatosság dialektikus kategóriái a büntetőjogtudomány tárgyának megfelelően sajátosan, bizonyos vonatkozásban filozófiai érvényesülési köréhez képest szűkebb területen, szűkebb keretek között kerülnek alkalmazásra stb. Szóvá kívánjuk viszont tenni *Kádár Miklósnak* a *szándékossággal* és a *gondatlansággal* kapcsolatos megállapításait. Szembetűnő részéről annak hangsúlyozása, hogy e büntetőjogi kategóriák alapja a marxista ismeretelmélet azonos kategóriái. E rendkívül tetszetős megállapítás ellen elsősorban az szól, hogy a marxista ismeretelmélet, a materialista dialektika ezeket a kategóriákat egyáltalán nem ismeri. A szándékosság és a gondatlanság kérdése része a büntetőjog cselekménytanának, megoldásuk a cselekménytan általános keretében történik. A cselekménytan kategóriái kétségtelenül bizonyos kapcsolatban állnak a marxista ismeretelmélettel, de ez a kapcsolat közvetett, más tudományág kategóriáin keresztül érvényesül. A marxista lélektan az a tudomány, amely

¹⁰² *Kádár Miklós* : A gondatlan bűnösség és a gondatlanságból elkövetett bűncselekményért való felelősség. Jogtudományi Közlöny, 1961. 1—2.sz. 2. p.

az anyagról és a tudatról, a visszatükrözési elméletről kialakított marxista tételek alapján vizsgálja az emberi cselekvés tudatos formáját, az akaratlagos magatartást, illetve az emberi cselekmény egyik fázisaként a cselekvésre irányuló akarat kialakulását. Tehát a büntetőjogtudomány cselekmény-tanát nem közvetlenül a marxista ismeretelméletre, hanem az annak kategóriáit az emberi cselekvésre alkalmazó marxista lélektan tudományos eredményeire építi. Ebből következne, hogy a szándékosság és a gondatlanság kategóriáinak kiépítésében is a lélektan kategóriáira kell alapozni. Ezzel azonban a kérdés még nem zárható le, s tisztázandó, hogy a lélektan szándékfogalmát a büntetőjogtudomány minden további nélkül átveheti-e, vagy pedig az csak további korrekciókkal alkalmazható. A kérdésről a magyar jogirodalomban ellentétes nézetek vannak. Így *Barna Péter*¹⁰³ szerint a büntetőjogi szándék teljesen azonos a lélektan szándékfogalmával, míg *Viski László*¹⁰⁴ szerint a lélektan szándék kategóriája továbbépítésre szorul ahhoz, hogy kialakítsuk a büntetőjogi szándékosság fogalmát. A kérdést nem kívánjuk érdemben megoldani, de már a probléma felvetése is alkalmas fenti tételünk bizonyítására, mely szerint a büntetőjogi kategóriák kiépítésében, a materialista dialektika tételeinek alapvető figyelembevételén túl fel kell használni az egyes természet- és társadalomtudományok eredményeit is.¹⁰⁴ A dialektikus materializmus a büntetőjogtudomány módszertani alapja, de alkalmazása megköveteli, hogy tárgyának sajátosságaira tekintettel a büntetőjogtudomány kategóriáit az emberről és a társadalomról szóló tudományok eredményeinek, kategóriáinak felhasználásával építse ki.

A büntetőjogtudományi kategóriák kiépítése tekintetében hangsúlyoznunk kell tehát, hogy a más tudományok eredményeinek, kategóriáinak átvétele nem történhetik mechanikusan, hanem alkalmazásuk kereteit a büntetőjogtudomány tárgyának sajátosságai határozzák meg. Tulajdonképpen nem is arról van szó, hogy a büntetőjogtudomány „házi használatra” egyszerűen kisajátítja a lélektan, a közgazdaságtan stb. kategóriáit, hanem arról, hogy e kategóriák alapulvételével, a büntetőjogtudomány tárgya sajátosságai által meghatározott módon alakítja ki saját kategóriáit. Természetesen nem minden kategória tekintetében van szükség az önálló büntetőjogi fogalmak kiépítésére. Amennyiben a büntetőjogtudomány kifejezetten filozófiai kategóriákat alkalmaz, pl. okság, szükségszerűség stb., — azokat nem alkalmazhatja filozófiai jelentésükkel ellentétesen, s viszonylatukban nem hoz létre új kategóriákat, legfeljebb alkalmazásuk mutat fel némi sajátos vonást. Ott azonban, ahol erre szükség van — így például nézetünk szerint a szándékosság és a gondatlanság fogalommeghatározásaiban —, kétségtelenül előlépnek a sajátos büntetőjogi szempontok, a büntetőjogtudomány sajátos aspektusa, s ezt érvényesítve jönnek létre a sajátos büntetőjogi kategóriák.

6. A büntetőjogtudomány módszertana alapproblémáinak tárgyalása során feltétlenül érintenünk kell a logika szerepét a büntetőjog tudományos

¹⁰³ *Barna Péter* : A célzat és a szándék a büntetőjogban. Jogtudományi Közlöny, 1959. 10—11. sz. 587—589. p.

¹⁰⁴ *Viski László* : Szándékosság és társadalomra veszélyesség. Bp. 1959. 45—52. p.

¹⁰⁵ *Kádár Miklós* fent idézett megállapítását lényegében álláspontunkkal egyezően bírálta *Gindev* is a budapesti nemzetközi büntetőjogi munkaértekezleten. Ld. Nemzetközi büntetőjogi munkaértekezlet a Magyar Tudományos Akadémián. Az ÁJI Értesítője, IV. köt. 1961. 1—2. sz. 29. p.

keztetésre, hogy a megismerés eszköze, módszere a formális logika. Világos, hogy ezzel a kérdésfeltevéssel már eleve nem érthetünk egyet. A marxista tudományban a jogdogmatika tartalma kibővül, a jogi forma, a norma vizsgálata túlmenően a társadalmi-gazdasági tartalom feltárásának feladatával válik gazdagabbá. A marxista jogdogmatika éppen azzal haladja meg a burzsoá jogdogmatikát, hogy a jogi forma kérdéseit társadalmi-gazdasági tartalmának feltárása alapján vizsgálja. A büntetőjogi norma tartalmának feltárása kétirányú vizsgálódást igényel. Egyrészt — mint már erre utaltunk az előzőkben — vizsgálni kell a büntetőjogi norma által védett társadalmi viszonyokat, azok kialakulását, fejlődését, változásait, másrészt a bűnözés társadalmi jelenségeinek helyzetét, kialakulásuknak okait, feltételeit, mozgásuk tendenciáit.¹¹⁴ Ezért alapvetően a büntetőjogi dogmatika területén is a dialektikus logika kerül alkalmazásra.

Ebből azonban nem következik a formális logika alkalmazásának tagadása a jogdogmatika területén, mint ahogy általános szinten a dialektikus logika elsőbbségének, teljességének hangsúlyozása nem fosztja meg a formális logikát szerepétől az emberi általános megismerésben. „Még a formális logika is . . . új eredmények elérésének, az ismertről az ismeretlenhez való továbbhaladásnak módszere . . .” — mondja Engels.¹¹⁵ Ennek felismeréséből következik az a feladat, hogy meghatározzuk a formális logika határait a jogdogmatikai megismerésben, körülhatároljuk azt a területet, amelyen belül a formális logika merev kategóriái „házi használatra” megfelelnek.

A jogdogmatika feladata a tételes jog szabályainak analízise, rendszerezése, egymás közötti összefüggéseinek feltárása.¹¹⁶ Láttuk már, hogy a formális logika nem kielégítő eszköz a jogszabály formai és tartalmi oldalának együttes feltárására. Mind a jogdogmatika tudományos, mind gyakorlati síkjain azonban vannak olyan esetek, amikor a konkrét feladat nem igényli a tartalmi oldal feltárását, hanem azt kielégíti a formai oldal megismerése is. Továbbá a jogszabály teljes megismerésének első, alsóbb szakasza is megelégszik a formai oldal feltárásával.¹¹⁷ Ezekben az esetekben jut önálló szerephez a formális logika mint a megismerés eszköze, mert ilyenkor a jogdogmatika

¹¹⁴ Mindkét irányú vizsgálódás meghatározott tények kutatását tételezi fel, s ennyiben azokról mint ténykutatásokról beszélhetünk. A ténykutatások eljárásait, technikai fogásait is — a köznyelvvvel egyezően — általában módszernek nevezzük, ez a terminológia azonban nem tükrözi helyesen azt a viszonyt, mely a materialista dialektika mint marxista módszertan és az egyes kutatási célok eszközeként szereplő eljárások, technikai értelemben vett módszerek, fogások között fennáll. Helyesebb talán ebben a vonatkozásban a módszer, módszertan tágabb értelméről beszélni, amely az utóbbi kategóriákat is magában foglalja. A büntetőjogtudomány területén lezajló ilyen jellegű kutatási eljárások természetesen szoros összefüggésben vannak a társadalmi jelenségek területén folyó általános szociológiai kutatásokkal és technikai értelemben vett módszereivel. E kérdések tisztázása is csak a legutóbbi időben indult meg. Ld. *Kulcsár* A ténykutatások jelentősége a jogi jelenségek megismerésében; *Vermes* : idézett cikkek.

¹¹⁵ *Engels, F.* : *Anti-Dühring*, Bp. 1948. 129. p.

¹¹⁶ E feladat megoldása kétségtelenül — módszereiben is — a legszorosabb kapcsolatban van az egyes jogszabályok értelmezésének feladatával, úgy hogy a jogi normák rendszerének tudományos célú megismerése kapcsolatos az egyes normák gyakorlati alkalmazásának céljából folyó megismerésével. Ezért minőségi különbség közöttük nem is tehető, csupán a megismerés célja határozza el egymástól őket. Ez arra utal, hogy a büntetőjogtudomány módszertani kérdéseinek a vizsgálatát ki kell terjeszteni a büntetőjogszabály értelmezési módszereinek vizsgálatára is.

¹¹⁷ *Vö. Szabó Imre* : *A jogszabályok értelmezése*. 168. p.

feladat az egyes jogi normáknak önmagukban vagy más normákkal való összefüggésükben való vizsgálata. Amikor például a lopás és a rablás tényállásának egymáshoz való viszonyát, a két tényállás elemeinek azonosságait és különbözőségeit vizsgáljuk, alapvetően a formális logika szabályait alkalmazzuk. Ennek kapcsán, minthogy a jogtétel mindig bizonyos formális logikai elemekből tevődik össze, megállapíthatók a jogszabály részeinek belső összefüggései, az adott jogszabály fogalmai, a benne foglalt feltétel fajai, azaz bizonyos fokig megközelíthető a jogszabály gondolati tartalma.¹¹⁸ Hangsúlyozni kell azonban a formális logikai módszer elégtelenségét, mert mihelyt túl kell lépni a forma megértésén, s a norma tartalmi oldalát kívánjuk feltárni, a formális logikát azonnal fel kell cserélni a dialektikus logikával. A „logikai (formális logikai) értelmezés” elégtelen, mert a jogszabályt tulajdonképpen még csak önmagában, más jogszabályoktól elszigetelve, az adott jogágból és jogrendszerből kiemelve, végül pedig még a társadalmi összefüggésekből is kiemelve vizsgálja.¹¹⁹ Mindezekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a büntetőjogi dogmatika feladatának megoldása során alapvetően a dialektikus logika kerül alkalmazásra, míg a formális logika tételei csak az egyes jogszabály tekintetében, a formai oldal alsófokú feltárással érvényesülhetnek.

Ezen a körön belül azonban a formális logika szabályainak helye alkalmazása rendkívül jelentős módszertani követelmény.

ПРЕДМЕТ МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЙ НАУКИ УГОЛОВНОГО ПРАВА И ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ЕЁ МЕТОДОЛОГИИ

Т. Хорват

Создание и укрепление социалистических общественных отношений в странах социализма, тенденция развития социалистического государства и общества по новому поставляют вопросы преступности и борьбы с ней. Вытекающие из этого задачи требуют для своего решения, лишённого всякого догматизма ответа теории, который соответствовал бы условиям настоящей фазы развития. Тем и объясняется необходимость выяснения вопроса о предмете науки уголовного права, об области её исследования и об основных чертах её методологии.

На основании краткого очерка буржуазной литературы автор приходит к выводу о том, что а) определение предмета, области исследования и задач науки уголовного права подчиняется аспекту методологии, б) исходя из принципа дуализма методологии, представители буржуазной литературы считают, что предметом науки уголовного права является норма уголовного права, между тем исследование общественных явлений преступности и борьбы с ней передается исследованию криминологии, пенологии.

Исходя из методологической основы диалектического материализма, марксистско-ленинская наука уголовного права считает, что центральные понятия уголовного права, т. е. преступление и наказание представляют собой такое общественное явление, в котором социально-экономическое содержание создает диалектическое единство с правовой формой. Проанализировав определения социалистической литературы по вопросу о предмете науки уголовного права вместе с новыми признаками борьбы с преступностью, автор приходит к выводу о том, что определение вопроса о предмете науки уголовного права нуждается в некотором изменении для того, чтобы оно лучше могло отображать явления общественной действительности. Согласно мнению автора предмет марксистско-ленинской науки уголовного права составляют нормы уголовного права и их центральные понятия, преступление и наказание, далее, государственные, правовые и обществен-

¹¹⁸ Vö. Szabó Imre i. m. 167. p.

¹¹⁹ Szabó i. m. 168. p.

ные явления борьбы с преступностью. Наука уголовного права изучает эти явления — наряду с их формальной, нормативной стороной — с точки зрения их социально-исторического содержания и их влияния на общество, а также в тесной связи с определяющими их развитие закономерностями общества.

В соответствии с этим область исследования науки уголовного права выходит за пределы явлений права, группирующихся вокруг преступления и наказания, распространяясь на общественные явления и закономерности преступности и борьбы с ней (включая причины и предпосылки преступности, эффективность средств борьбы с преступностью и т. д.). Автор придерживается позиции, согласно которой криминология в качестве самостоятельной отрасли науки не может быть создана независимо от науки уголовного права и не может быть противопоставлена последней. Однако автор подчеркивает, что условия организации научного исследования и поставленные перед ним специальные требования обосновывают сравнительно самостоятельную трактовку криминологии, в пределах науки уголовного права, её признание отраслевой дисциплиной науки уголовного права.

Анализируя методологические основные черты науки уголовного права, автор исходит из положения, согласно которому общие основы марксистской методологии были заложены материалистической диалектикой, причем их подробная разработка возложена уже на отдельные отрасли науки. Автор подчеркивает, что помимо положений материалистической диалектики в отношении науки уголовного права необходимо учесть методологические положения теории государства и права, разработанные в связи с юридической наукой в целом.

Что касается вопроса о формировании и развитии методологии буржуазной науки уголовного права, автор указывает на то, что вопрос о методе в области буржуазной науки возник весьма поздно, во второй половине XIX века в результате получения решающей роли неокантианской философией. Неокантианская философия права в южно-германской философии стоимости превратила дуализм «*Sein*» и «*Sollen*» в центральный вопрос методологии. Действие методологического дуализма в отношении буржуазной науки уголовного права прежде всего проявилось в концепции по вопросу о предмете науки и области исследования, являясь основанием постановки вопросов науки уголовного права с телеологически-нормативным характером и основанием постановки вопросов криминологии или пенологии с онтологическим характером.

В отличие от дуализма неокантианской методологии, для позиции марксистской методологии характерен монизм; применяемый в области отдельных отраслей науки метод состоит в нечем ином как в особом, предопределенном закономерностями исследуемых явлений применении общих категорий материалистической диалектики. В дальнейшем автор анализирует в области науки уголовного права особенности применения общих методологических положений материалистической диалектики и теории государства и права; вместе с тем автор подвергает анализу вопрос о том, какие категории материалистической диалектики получают особое значение в методологии науки уголовного права, из чего возникли основные понятия науки уголовного права.

Особенности осуществления общих положений материалистической диалектики в области науки уголовного права обуславливаются тем, что они применяются в определенной узкой области явлений общества, в связи с преступлением, преступностью, наказанием, т. е. в связи с явлениями борьбы с преступностью. Подвергая критике позицию представителей кельсенской нормативистской концепции, являющихся наиболее последовательными сторонниками буржуазной юридической методологии, автор подчеркивает что норма уголовного права не может быть познаваема сама в себе, а только путем изучения её социально-политического содержания. Путь изучения нормы уголовного права ведет через изучения «метаюридических», созидающих в конечном счете уголовное право общественных отношений, путем изучения социально-политического действия применения права. В отношении методологии марксистской науки права особое значение имеют те категории материалистической диалектики, которые отображают диалектическое единство мира «*Sein*» и «*Sollen*» связь и взаимодействие общественных явлений и правовых, форм. Такими категориями является, например, форма и содержание, логическая и историческая сторона.

Исследуя категории формы и содержания, автор подчеркивает, что раскрытие содержания в связи с явлениями, относящимися к вопросу о предмете науки уголовного права, прежде всего требует раскрытия охраняемых нормами уголовного права общественных отношений, т. е. раскрытия объекта преступления.

Автор указывает на то, что для буржуазной догматики уголовного права характерна концепция, согласно которой её основные понятия возникли в результате обобщения нормативных материалов. Между тем история развития уголовного права и науки

права показывает, что на формирование основ конструкций научных понятий догматики уголовного права каждой эпохи и даже на направление постановки и разрешения соответствующих вопросов оказала решающее, определяющее влияние господствующая позиция философии с одной стороны, а с другой — научное положение других общественных наук (психологии, социологии и т. д.) вместе с конкретными достижениями. Использование достижений и категорий других наук для науки уголовного права не может совершаться, однако, механически, а пределы их применения должны быть определены особенностями предмета науки уголовного права. Это положение статьи объясняется автором путем освящения одной из проблем виновности.

В связи с методологическими основными чертами науки уголовного права автор подвергает анализу также вопрос о месте логики в методологии науки уголовного права и вопрос о её роли в изучении предмета науки уголовного права. Согласно концепции буржуазной теории права единственным и исключительным средством познания юридической науки в общем и догматики права в частности является логика, а именно т. н. логика права. Марксистская позиция не может признать ни самостоятельности т. н. логики права, ни формальной логики в качестве единственного средства познания права. Что касается юридической науки и практического применения права, значение логики и применения её форм обуславливается тесной связью между логикой, теорией познаний и диалектикой. Хотя возникшие в результате исторического развития в области науки логики формальные и диалектические элементы, т. е. формальная и диалектическая логика противопоставляются друг другу марксистской позицией, последняя вовсе не отрицает роли формальной логики в связи с познанием, отводя её место к меньшей степени познания. В марксистском мировоззрении расширяется содержание догматики права, обогащаясь за пределами исследования формы права раскрытием социально-экономического содержания. Ввиду того, что формальная логика оказывается неудовлетворительным средством раскрытия формы и содержания нормы права, и в области догматики уголовного права необходимо применять в основном диалектическую логику. Однако автор указывает также на то, что в случае, когда конкретная задача не требует раскрытия содержания нормы права, т. е. при первой, низшей степени толкования права самостоятельное значение получает формальная логика, так как в подобном случае соответствующая задача сводится к исследованию отдельной нормы права самой в себе или в связи с другой отдельной нормой права. Таким образом в процессе решения задач догматики уголовного права в основном применяется диалектика, между тем положения формальной логики могут осуществляться только в связи с отдельной нормой права, в связи с раскрытием формальной стороны на низшей степени.

L'OBJET DE LA SCIENCE DU DROIT PENAL MARXISTE-LÉNINISTE ET LES TRAITES FONDAMENTAUX DE SA METHODOLOGIE

Tibor Horváth

Dans les pays du socialisme la formation et la consolidation des rapports sociaux socialistes, les tendances du développement de l'Etat et de la société soulèvent d'une manière nouvelle les questions de la criminalité et de la lutte contre la criminalité. La solution des tâches y relatives exige de la doctrine une réponse conforme à l'époque, libre de tout dogmatisme. Cela justifie la nécessité de l'élucidation des traits fondamentaux de l'objet, du domaine des recherches, de la méthodologie de la science du droit pénal.

De la vue d'ensemble esquissée de la littérature bourgeoise l'auteur arrive à la conclusion que a) les auteurs bourgeois déterminent l'objet, le domaine des recherches, les tâches de la science du droit pénal, sur la base d'une manière de voir méthodologique, b) que partant du principe du dualisme méthodologique ils considèrent comme objet de la science du droit pénal la norme du droit pénal et qu'ils renvoient l'examen des phénomènes sociaux de la criminalité et de la lutte contre la criminalité à la criminologie, à la pénologie.

La science juridique marxiste-léniniste considère sur la base méthodologique du matérialisme dialectique les notions centrales du droit pénal, l'acte criminel et la peine comme des phénomènes sociaux, dans lequel le contenu social-économique forme une unité dialectique avec la forme juridique. L'auteur en analysant les définitions données

dans la littérature socialiste de l'objet de la science du droit pénal et les traits nouveaux de la lutte contre la criminalité, arrive à la conclusion que la définition de l'objet devra être modifiée dans une certaine mesure afin qu'elle reflète plus précisément les phénomènes de la réalité sociale. Suivant son avis l'objet de la science du droit pénal marxiste-léniniste est la règle de droit pénale et ses concepts centraux sont l'acte criminel et la peine, en suite les phénomènes de droit public, respectivement les phénomènes sociaux de la lutte contre la criminalité. Ces phénomènes sont examinés par la science du droit pénal ensemble avec leur côté formel, normatif dans leur contenu social-historique, dans leurs effets exercés sur la société et en étroite connexité avec les régularités sociales déterminant leur développement.

Donc, le domaine des recherches s'étend au-delà des phénomènes juridiques se groupant autours de l'acte criminel et de la peine, aux phénomènes sociaux de l'acte criminel, de la criminalité, de la lutte contre la criminalité (les causes, les conditions de la criminalité, l'efficacité des moyens de la lutte contre la criminalité etc.) ainsi qu'à leur régularité. L'auteur prend parti pour ce que la criminologie en tant que science autonome ne saurait être développée indépendamment de la science du droit pénal et être opposée à cette dernière. Il souligne cependant que les conditions et les exigences spéciales de l'organisation des recherches scientifiques justifient le traitement relativement indépendant de la criminologie dans le cadre de la science du droit pénal et sa reconnaissance en tant qu'une branche séparée de la discipline du droit pénal.

L'auteur, en examinant les traits fondamentaux méthodologiques de la science du droit pénal, part de l'idée que les fondements généraux de la méthodologie marxiste sont déposés par la dialectique matérialiste et que leur élaboration est le devoir des diverses branches de la science. Il insiste sur ce que relativement à la science du droit pénal, en dehors des thèses de la dialectique matérialiste, il faut tenir compte également des thèses méthodologiques élaborées par la théorie de l'Etat et du droit concernant l'ensemble des sciences juridiques.

En connexion avec la formation et le développement de la méthodologie de la science bourgeoise du droit pénal l'auteur démontre que la question de la méthode n'est soulevée dans la science bourgeoise que assez tard dans la seconde moitié du XIXe siècle, en conséquence du progrès de la philosophie néokantiste. Le néokantisme considéra comme la question centrale de la méthodologie le dualisme du «*Sein*» et «*Sollen*». L'effet primaire de ce dualisme méthodologique sur la science bourgeoise du droit pénal se manifesta dans la conception de l'objet et du domaine des recherches de cette science et instaura la manière de voir téléologique-normative dans la science du droit pénal, respectivement la manière de poser des questions d'une façon ontologique dans la criminologie, dans la pénologie.

A l'encontre du dualisme méthodologique néokantiste la conception méthodologique marxiste est caractérisée par le monisme. La méthode à suivre sur le domaine des diverses branches de la science n'est autre chose que l'application particulière des catégories générales de la dialectique matérialiste déterminée par les régularités des phénomènes à examiner.

Dans la suite l'auteur examine la question de savoir quelles sont les particularités de l'application dans le domaine de la science du droit pénal des thèses méthodologiques générales de la dialectique matérialiste et de la théorie de l'Etat et du droit, quelles sont les catégories de la dialectique matérialiste qui acquièrent une importance spéciale dans la méthodologie de la science du droit pénal, d'où proviennent les concepts fondamentaux de la science du droit pénal.

Dans le domaine de la science du droit pénal les particularités de la mise en valeur des thèses générales de la dialectique matérialiste sont déterminées par le fait qu'elles sont appliquées sur le terrain plus restreint déterminé des phénomènes sociaux, par rapport à l'acte criminel, à la criminalité, à la peine, respectivement aux phénomènes de la lutte contre la criminalité. En critiquant l'opinion des adhérents les plus conséquents de la méthodologie juridique bourgeoise, des représentants de la conception normativiste de Kelsen, l'auteur affirme que la norme du droit pénal ne saurait être reconnue par elle-même, mais seulement à travers son contenu social et politique. La voie de la connaissance de la norme du droit pénal conduit à travers les phénomènes sociaux «*métajuridiques*», qui créent en dernier lieu le droit pénal, et à travers la connaissance de l'effet socio-politique de l'application du droit. Au point de vue de la méthodologie des sciences juridiques marxistes ces catégories de la dialectique marxiste sont spécialement importantes qui reflètent l'unité dialectique des mondes du «*Sein*» et «*Sollen*», la connexité, l'influence réciproque des phénomènes sociaux et des formes juridiques. Telles sont les catégories de la forme et du contenu, les catégories logiques et historiques.

Au cours de l'examen des catégories de la forme et du contenu l'auteur souligne que la mise à jour du contenu exige en premier lieu concernant les phénomènes de l'objet de la science du droit pénal l'exploration des phénomènes sociaux protégés par la règle du droit pénal.

L'auteur démontre que pour la dogmatique bourgeoise du droit pénal cette conception est caractéristique, suivant laquelle les notions fondamentales de la dogmatique sont créées au moyen de la généralisation de la matière normative. L'histoire de l'évolution du droit pénal et de la science juridique montre cependant que les constructions des concepts scientifiques de la dogmatique du droit pénal ont été influencées dans leurs fondements même de tout temps, d'une part, par l'opinion philosophique dominante qui avait également déterminé la manière de poser les questions et la direction de leur solution, d'autre part, par la situation scientifique et les résultats des autres sciences sociales (la psychologie, la sociologie etc.). Cependant la réception des résultats et des catégories des autres sciences par la science du droit pénal n'a pas été effectuée d'une manière mécanique, mais les cadres de leur application sont déterminés par les particularités de l'objet de la science du droit pénal. L'auteur illustre sa thèse par la démonstration de la direction de solution d'un problème pris du cercle des questions de la culpabilité.

Parmi les questions relatives aux traits fondamentaux méthodologiques de la science du droit pénal l'auteur examine la question de savoir où est la place de la logique dans la méthodologie de la science du droit pénal et quel est son rôle dans la connaissance de l'objet de la science du droit pénal. Suivant l'opinion de la théorie bourgeoise de droit, la logique, la soi-disant logique juridique est en général le seul et exclusif moyen de la connaissance de la science de droit et spécialement de la dogmatique juridique. La conception marxiste ne saurait reconnaître ni l'indépendance de la logique juridique, ni la logique formelle comme les seuls moyens de la connaissance du droit. L'importance de la logique, de l'application pratique des formes logiques pour la science juridique est donnée par la connexion étroite existant entre la logique, la théorie de la connaissance et la dialectique. Bien que suivant la conception marxiste dans la science de la logique les éléments formels et dialectiques créés en conséquence de l'évolution historique, donc la logique dialectique et formelle soient opposés les unes aux autres, mais le rôle de la logique formelle n'est nullement nié par le marxisme dans la connaissance et sa place est désignée par lui à un échelon inférieur de la connaissance. Dans la conception marxiste le contenu de la dogmatique juridique s'élargit, il s'enrichit au-delà de l'examen de la forme juridique de l'exploration du contenu social-économique. Puisque la logique formelle n'est point un moyen suffisant de l'exploration des côtés formels et matériels de la règle de droit, c'est la logique dialectique qui reçoit application dans le domaine de la dogmatique du droit pénal aussi. L'auteur démontre cependant que lorsque la tâche concrète n'exige pas la mise à jour du côté matériel de la règle de droit, la logique formelle acquiert alors une portée indépendante dans la phase première, c'est-à-dire inférieure de l'interprétation, car dans ce cas la tâche se borne à l'examen de la norme juridique elle-même ou à l'examen du rapport existant entre cette dernière et d'autres diverses normes. Au cours de la solution des tâches de la dogmatique du droit pénal c'est donc la logique dialectique qui est au fond appliquée, tandis que les thèses de la logique formelle ne sauraient se faire valoir qu'à l'égard de la règle de droit prise individuellement, dans la mise au jour inférieure du côté formel.